

FREE THOUGHT.

Mėnesinis iliustruotas Mokslo ir Literatūros Laikraštis, leidžiamas Bendrovės "Laisvoji Mintis" Chicago, Ill. ir Scranton, Pa.

Laiškai ir pinigai turi but siunčiami tokiu adresu: "LAISVOJI MINTIS," 1401 No. Main Ave., Scranton, Pa.

No. 10

Chicago, Ill. & Scranton, Pa., Lapkričio (November) Mėnuo, 1910 m.

**I METAI
I-st YEAR**

Application made for entry as Second Class Mail Matter at the Post Office at Chicago, Ill.

Assistant Editor A. Olszewski 3252 So. Halsted St., Chicago, Ill.

LIETUVIŲ Laisvamųjų Susivienijimas atgijo. Paženklimdami šį faktą, negalime nepabrėžti, kad tai turėtų atsiliepti ant viso mūsų tautos gyvenimo.

Apie tai, kas yra laisvamanybė, kokiais ji remiasi pamatais ir prie kokių tikslų turi žengti, mes jau turėjome prögą minėti. Ir čia dar sykį pastebėsime, kad mūsų gyvenime laisvamanybė yra neišvengtinąs apsiereiškimas, kitaip sakant apsiereiškimas, kuris būtina išsiplėtos pas mus ir ves pirmyn visus, kas tik laisviau mano ir nusikratęs yra dvasiškosios įtekmės.

Sveikai žiūrint į dalykus, mes pamatysime, kad lietuviai (ypač Amerikoje) eina dviejais keliais: bažnytiniu keliu ir laisvamanybės keliu. Teisybė, mes turime tarpe lietuvių partijas, pasivadinančias ir kitokiais vardais, pvzd. socialistai. Bet kas užginčys, kad socialistas ne yra laisvamanis? Tada, norint stoti į kovą su bažnytine organizacija, mes privalome irgi rištis į laisvamųjų organizaciją. Net ir tokie dalykai, kaip šiandieninė kova už būvį, kova už darbo laisvę ir už darbininkų ateitį negalės turėti pageidaujimų pasekmių, jai mes negalėsime atsispirti prieš bažnytinę organizaciją, kuri visur ir visados palaikydavo ir palaiko despotizmą.

Laisvamaniškas judėjimas pasiekė visas pasaulės šalis. Ar paimsime Italiją, kurią valdė par daugelį metšimčių popiežija, ar Ispaniją, užrašiusią savo istorijoje kruvinomis raidėmis Inkvizicijos darbus, ar Prancūziją, ar neseniai sukilusią katalikišką Portugaliją — visur matome, kad laisvamanybė pasikėlė augštai ir veda pirmyn tautas. Kitaip juk negali būti. Nors ir čia Amerikoje, šalyje, kurią dvasiškija, prisibijodama Europoje gimstančios laisvos dvasios, pradeda glostyti ir girti už neva gryną krikščionišką dvasią (kad bažnyčia su laiku galėtų rasti sau prieglaudą Amerikoje), laisvamanybė yra labai prasiplatinusi.

Šiais metais (25, 26 ir 27 lapkričio) Chicagoje Amerikos Laisvamųjų Federacija turės savo metinį kongresą. Iš to kongreso mes galėsime patyrti apie

laisvamųjų judėjimą Amerikoje ir visoje pasaulėje. Kadangi ir mes rišamės į organizaciją su panašiais siekais, kaip ir jų, tad privalome arčiau su jais susipažinti, pranešti jiems apie lietuvių laisvamųjų judėjimą ir apie tuos sunkumus, kuriuos mes turime pakelti nuo dvasiškosios, trukdančios kiekvieną mūsų darbą. Nėra abėjonės, kas L. L. S. centro valdyba pasirūpins nusiųsti minėtan kongresan savo atstovus; tas nebus sunku padaryti, nesa pačiame Chicago's mieste yra L. L. S. kuopa, iš kurios atviras ne vienas sąnarys, galės priderančiu būdu atstovauti lietuvius laisvamajius.

Prie progos laikome reikalingu paduoti mūsų draugų ir skaitytojų žiniai L. L. Susivienijimo Credo ir reikalavimus.

Štai jie:

Lietuvių Laisvamųjų Susivienijimo Credo.

Mes nepripažįstam bažnyčiai nė biblijai nė "įkvėpimo" nė neklaidingumo, nesa yra tai žmonių darbas.

L. L. S. paremia evoliucijos teoriją, kuri moksliskai gvildena klausimus apie gyvūnų, drauge ir žmogaus, pradžią, ūgį ir išsiplėtojamą. Ant klausimų: iš kur, kaip ir kur link mes einame? duoda atsakymą tik mokslas.

L. L. S. tvirtina, kad dorybė ir ethika, būtent žmogaus prietikiškai prie kitų žmonių, niekuomi nesiriša su tikyba ar religija ir išsidirba ant pamatų patyrimo gyvenime.

L. L. S. trokšta atsiekti brolystę, laisvę, lygybę ir teisingumą dėl visų žmonių.

L. L. S. eina už laisvę kalbos ir laisvę rašto; už laisvę diskusijos apie visokius dalykus ir už laisvę susirinkimų bei susibendrinimų, ir stoja už laisvę tėvynės Lietuvos.

L. L. S., piatindamas laisvę, atmeta religijos prietarus ir proto vergybą ir reikalauja visai žmonijai medžiagiškos gerovės, polititiškos laisvės, apšvietimo

ir nusikratymo nuo jungo kuningijos, kuri yra ramsčiu visokio despotizmo.

Lietuvių Laisvamanių Susivienijimo reikalavimai.

1. — Bažnyčios ir kiti kuninginiai lobiai turi mokėti pažangias nuo turtų mokestis valstijos naudon.

2. — Kuningai, kaip kuningai, turi būti atstatyti nuo kongreso, legislatūros, laivynės ir milicijos, nuo kalėjimų, prieglaudos namų, mokyklų ir visokių visuomenės piningais remiamų įstaigų.

3. — Iš valstijos izdo rėmimas religiškų įstaigų dėl mokinimo ar prieglobos turi liauties.

4. — Valdžia turi liauties rėmusi religiškas įstaigas, lygiai kaip mokymas mokyklose religijos, skaitymas biblijos, poteriavimas ir tt. visose įreidnėse turi pasiliauti.

5. — Valdžia turi liauties apskelbinėjusi religiškas šventes, viešas pamaldas ir tt.

6. — Prisieka ant biblijos teismuose ir kitose valdžios įstaigose turi būti panaikinta, nesa užtenka pažadėjimo teisybės, po gresme bausmės už melagystę.

7. — Visi įstatymai palaikymui nedėdienių, kaip religiškos šventės, turi būti atsaukti, šventadienis turi būti poilsio ir pasilinksminimo laiku, ir todėl kningynai ir teatrai turi būti atidari, ir visoki žmoniški pasilinksminimai nedraudžiami.

8. — Visi įstatymai draugijos gyvenime turi remties ant pamato prigimtos dorybės, lygybės tiesų vyrams ir moterims, ir laisvės.

9. — Valdžia paeina iš žmonių dėkos, o ne iš dievų mylistos; todėl ji neprivalo užtarauti jaib kokią religiją ar pripažinti privilegijas kokiai nors bažnyčiai.

10. — Karė reikia panaikinti, o tarptautiškoji arbitracija įvesdinti.

11. — Iš medžiagiško atžvilgio L. L. S. ragina tautiečius imtiesi už amatų ar remeslų, pirklybos ir pramonės, platint kur galint sądarbiavimo (koopecracijos) principus.

L. L. S. įkurtas tapo 3 d. birželio 1900 m.

A. Orlov.

Bažnyčia ir Viešpatija.

(Iš maskoliškos kalbos sulietuvino Parygožėnas).

I.

ĮŽANGA.

Religija yra nuosavus kiekvieno žmogaus dalkas... dalykas jo asmeniško, vilujinio jausmo, jo paties išminties, — ir nė vienas žmogus, nė jokia įstaiga, tuomi mažiaus viešpatija, neprivalo turėti jėgos nė valdžios ant to, kas yra vienatiniai kiekvieno žmogaus sielos dalykų... Štai teisybė, kuri rodytų aiški pati savyje, kaip aiški yra pati Dievo dienuzė, kuri lig būtų primama ir išpažįstama nūnai visų civilizuotųjų viešpatijų pavidale sielos ir religijos laisvės.. O, vienok, dar iki šiam laikui, jai ne tiesiog, tai užuolanka, toji sielos laisvė iš daugelio pusių esti apraikoma ir aprubežiuojama įsimašymu viešpatijos į religijos rekalus. Tuomi įsikišimu pasirodo daugumoje šiandienykščių Europos šalių tiesioginis globėjimas ir parėmimas, suteikiamas vienai ar kelioms, religijoms iš pusės viešpatijos, ir steigiamosios viešpatijoje privilegijos bei palabiniamai išpažįstantiems vieną religiją, o susiauriniamai ir visokeriopi aprubežiuojamai išpažįstantiems kitą... Prieš šitąjį nenormališkąjį apsireiškimą, blėdingą plačioms liaudies minioms, demokratija jau senai veda atkaklią kovą, kuri nuolatos užsibaigia pergale tai vienoj, tai kitoj šalyje ir išsireiškia atskyrime bažnyčios nuo viešpatijos.. Kas-gi yra suprantama po tuomi reikalavimu atskyrimo bažnyčios nuo viešpatijos ir kodėl neišvengtinas toks atskyrimas—męs ir ketiname parodyti šitame veikale. Todėlei mums prisieis paaiškinti tai, kas buvo ir esti suprantama po žodžiu "religija," išdėstyti nors trumpai historiją išsiplėtojimo vyriausiosios vakarinės Europos tautų religijos, būtent krikščionybės, ir parodyti atsiradimas ir padrūtinimas krikščionių bažnyčios galybės, jos viešpatavimas ant medžiagiškų ir dvasiškų reikalų kaip atskiro žmogaus, taip ir pilningos viešpatijos, ir tolesniejie jo likimai. Nupiešę šiuomlaikinius kuningijos ir bažnyčios prietikius prie viešpatijos, jos įtekme į medžiagiškąjį ir dvasiškąjį gyvenimą liaudinės tytveikos, męs pasiaiškimsime ir pastangas link atskyrimo bažnyčios nuo viešpatijos, apsprėsime,, koks tasai atskyrimas turi būti ir kodėl jis būtinau turės įvykti. Priegtam juridiškoji analizis, sulig ypatingumų pasirinktosios mūsų tēmos, bus tankiai perpinama historiška analizimi.

II.

KAS YRA TOJI RELIGIJA, JOS ATSI-
RADIMAS IR T. T.

Ką mes suvokiame arba turime suvokti po žodžiu: religija? Ant šito klausimo atsakyti prastai ir stačiai nėra lengva. Nelengva dėl to, kad religijos reikalai, arba reikalai to jausmo, kurį suvokiame po tuomi vardu, augštai rišasi su kitomis pusėmis ir skritimis asmeniškios ir draugijinės žmogaus gyvatos, apturi nuo tų kitų pusių gyvatos tūlą įtekmš ir net nusileidžia joms ir todėl, noroms-nenoroms, neišvengtinau nusidažo tomis kitomis žmogaus gyvatos pusėmis ir sulig to įgyja ir savo atskirą, tankiai ne tik nesutinkantį, bet ir tiesiog vienas kitam papriešinantį apibūdinimą... Katalikas ir protestantas apibūdins savo sąvoką religijos, jos esimo, su vis kitokiu būdu... Žmonės mokslo, o tuomi labiausiai žmonės meno duoda savo apibūdinimą religijos, kuris bus lygiai atstus nuo pirmųjų dviejų. O koks-nors kanuolių karalius Štumm ar geležies karalius Morgan ir paileiui su jais darbininkas-proletaras — ar-gi jie vienaip suvokia tai, ką jie vadina tuomi pačiu: religija? Bet šiaip ar taip, tokį ar kitokį religijos apibūdinimą reikia duoti. Mums rodosi tikresniu šitoks apibūdinimas: religija, arba tikriaus sakant religiškasai jausmas, yra išreiškimas jausmo žmogaus priklausmingumo nuo ko tai kitos, pašalinio, stovinčio išlauk jo, virš jo, viešpataujančio ant žmogaus, valdančio jo likimus... Ir tasai tai jausmas ir sužinė priklausmingumo turi dvi savo apsireiškimo pusi. Iš vienos pusės tai—vidujinis jausmas, atsinešantis tik prie asmens ir vidujinės kiekvieno atskiro žmogaus gyvatos,—ir kokius pavidalus nepriimtų šitasai religiškas jausmas, jam reiktų, rodos, pasilikti asmenišku kiekvieno žmogaus dalyku, nesikėsinančiu užgaulioti ir įsikšti į jo prietikius prie kitų žmonių. Tuomi tarpu, ištikrųjų, žmogiškojo išsiplėtojimo historijoje religiškasai jausmas ir tai vis, kas prie to jausmo atsineša ir vadinasi religijos vardu, kėsinosi įsikšti į kitas žmogaus gyvatos puses, ir tuomi labjaus į jo santykius su kitais žmonėmis; iš asmeniško dalyko jis darėsi draugijiniu dalyku, išsiliejo į formą pilningos, nuolatos kuplėjančios organizacijos, užviešpatavo ant kitų draugijinių organizacijų ir įstaigų, įgijo draugijinį troškinantį savo išlaukine priverstina (beje paliepančiąją spėka autoritetą (visatiną ir priverstiną pripažinimą). Religiškasai jausmas apsireiškia, sulig savo esimo, sulig savo privatinio pobūdžio, dalyku grynai asmenišku ir todėl suvis nesukriaudžiančiu. Bet, draugijinės įstaigos rūbais apsiredęs, jis išsilieja į formą bažnyčios, kuri išlaukine spėka vertė prie pasidavimo ir paklusnumo ir įgyjo ištikrųjų neprigimtinę linkmę, uždavė žmonijai gilią žaizdas, iškraipė daugelį pusių jos gy-

venimo ir daugeliui amžių, sustabdė jos pasekmingą teikėjimą priekin prie visatinos gerovės ir prie žmogaus vertų sąlygų buvimo (pvd. gaņa paminėjus Džordano Bruno, Galilei ir k.).

Taigi, po žodžiu "religija" reikia mums suvokti du suvis įvairiu dalyku: dalyką asmenišką, dūšišką (mes vadinsime jį religišku jausmu), iš vienos pusės; ir dalyką draugijinį—iš kitos. Išaugusi iš vidujinio, asmeniško jausmo, ir apsiredžiusi draugijinio reikalo, draugijinės organizacijos rūbu, reguliuodamos jurisdiskomis normomis, daugiur apsklembiamos kriminališka sankcija, religija, sulig mūsų gilaus įsitikinimo, turi savo tolesniame plėtojimosi vėl sugrįžti prie savo pirmapradinio šaltinio ir vėl tapti apsivaliusiu nuo grubių priemaišų visokių, iš apjakimo ištekėjusių prietarų, asmenišku, privatinu kiekvieno atskiro žmogaus dalyku, liusu nuo visokių juridiskų sąvokų ir aprubežiavimų, jai bent išskyrus vieną, negatyvią: "nė jokiū būdu nekenkti savo tikyba savo sąbroliams sugyvenime". Ir atskyrimas bažnyčios nuo viešpatijos yra vienas vyriausiųjų laiptų tos pereigos religijos iš draugijinio dalyko į dalyką individuališkąjį, žmogaus sielos dalyką, kur neišdris įsibriauti nė jokis žmogus, nė jokia įstaiga, nė jokia išlauk apsklembiama ar išlauk atmetama norma, niekas pašalinis ir išlaukinis, kas kėsintųsi nejaukiai dusinti ar kraipyti šitąjį vidujinį jausmą. Pasiaiškinę šitą, turime kreiptiesi prie religijos, kaipo draugijinio dalyko, nėra tiktai religija, kaipo draugijinė organizacija, užpildo savimi visą žmonijos historiją iki mūsų dienų.

Kad religija turėjo pavirsti į draugijinę organizaciją, tai pasiaiškina pilningai, kada įsigiliname į patį pobūdį, religiškojo jausmo esimą. Pagrindus žmogiško gyvenimo, jo pradžia ir pabaiga, jo vyriausioju turiniu apsireiškia užganėdinimas visokeriopų ir vis painesnių žmogaus reikmenų, veiklumų, nukreiptas pagaminimui ištekliu pragyvenimui ir palaikymui savos šeimos ir ainių. Pirmapradinis žmogus, vos tik išėjęs iš gyvuliškojo būvio, buvo itin bepagelbingas pasigaminime ištekliu patenkinimui savo būtiniausių reikmenų. Jis buvo gamtos vergas, kentėjo, sielvartavo nuo jos gailių, eikvojo jėgas kovoje su ja. Jis jautė save visai priklausingu nuo tos nesuprastinos, pilnos baisių paslapčių ir nemieruotai galingos apsiaupiančios jį gamtos ir ėmė padieivinti šitos gamtos spėkas: saulę, vėjus, perkūniją, griaustinį ir tt. Tai buvo pirmutinė forma, kurioje žmogus išreiškė savo jausmą priklausmingumo nuo apsiaupiamosios ir gąsdinamosios jį tikrumos. Tai buvo pagonybė, stambeldystė arba taip vad. fetišizmas... Bet tolesnis plėojimasi žmogaus ir augančioji sunkenybė kovos už būvį pastūmėjo žmogų į bendrinimąsi su sau lygiais, privertė žmones gyventi kuopoje, iš pradžių—išsikerėjusiomis šeimynomis, bendrijomis, o paskui ir pilningomis gentėmis. Ir tiktai toje bendrijoje, toje šeimynoje, toje gentėje sau panėšų (priegtam—ant pirmu-

tinio laipto draugijinio išsiplėtojimo—surištų vienas su kitu kraujo gentyste) žmogus pirmu kartu galėjo atsipūtėti liosiaus savo įki šiama laik nepajiegių pavienėj kovoj už savo būvį su gamta ir kitais gyvūnais (žvėrimis ir žmonėmis). Radęs atramą savo šeimynoje, savo gentėje, žmogus savo priklausmingumo jausmą perkėlė nuo mirusių gamtos spėkų ant savos bendrijos, savos gentės, nuo kurios jis, išties, ėmė prigulėti taip pat, jaigu ne labjaus, kaip kad seniaus nuo pačios gamtos. Pirmapradinės bendrijos (šeimynos, gentės, sąjungos genčių), paatvangindamos kiekvienam atskiram sąnariui jo pagyvenimą, mainais už tai suvis prarijo jo asmeniškumą.

Nuo to laiko religija tapo dalyku ne atskiro žmogaus, bet visos bendrijos. Šitoji paėmė ant savęs pareigą rūpintis užganėdinimu religišku reikmeniu visų savo sąnarių: aukavimu aukų, atlikimu religišku įmonių ir tt. Drauge su tuomi pirmapradinės bendrijos ėmė išskirti iš savo tarpo ir atskirus asmenis, kurie vienu vien turėjo užsiimti religijos dalyku, atlikimu visų religišku pareigų, užžiūrėjimu, kad bendrijos sąnariai atliktų religiškus įsakymus. Tie asmenis ėmė vadintis dvasiaregiais, religijos tarnautojais, tarpininkais tarp dievų ir žmonių. Beveik visur ir visuomet šita dvasiaregių rolę atlikinėjo šeimynų, genčių vyresninkai, arba jų gentis. Ir tai suvis suprastina: juk šeimynos, gentės vyresninke arba galvoje, o taipgi jo šeimynoje įkūnyta buvo visa valdžia, visa slėgianti bendrijos galybė, visas nedalytinas viešpatavimas ant kiekvieno atskiro sąnario gyvasties! Prigimta todėl buvo žmogui suvisu pernešti savo priklausmingumo jausmą, religišką jį jausmą, ant šitų atstovų pirmapradinių bendrijų, ant šitų patriarkų ir vyresninkų šeimynų ir genčių. Ir mės, ištikrųjų, žinome, net iš žydų Senojo Įstatymo, kad pratėviai ir patriarkai: Abraomas, Jokūbas ir k. buvo tuomi pačiu laiku ir šventikais, tarpininkais tarp Dievo ir savo gentės. Senovė Aigypso faraonai taipgi skaitėsi podraug ir dievais. Net romėnai skaitė galimu ir prigimtu esant pakylėti savus imperatorius į dievišką vertingumą. Anglijos karalius, pav., ir iki šiam laikui skaitosi, sulyg padavimų, galva bažnyčios ir dvasišku piemeniu savo tautos. Atgarsiai to, kad valdymieriai arba vyresninkai pirmapradinių bendrijų buvo taipgi ir vyriausiais dvasiaregiais, atstovautojais religijos, randasi pagalios ir krikščioniškamjame mokyme (tikriaus šnekant, mokyme tėvų bažnyčios) apie tai, kad visokia svietiškoji vyriausioji valdžia pacina nuo Dievo, yra dieviška, ir kad todėl kiekvienas karūnuotasis valdimieras, yra taip sakant, neatmainomas pamosytinis ir atstovas Dievo.

Bet senovės stambeldiškasai svietas ėmė išsidėstyti, senoviškosios bendrijos ėmė nupuolinėti. Begalinės karės, sutvėrusios vergiją, ant kurios vienintėliai buvo steigiamos bendrijos ir viešpatijos, sutvėrė, iš vienos

pusės, besąmonišką luomą, iš kitos pusės—besąmonišką liaudinės tytveikos suubegėjimą. An šitos vergijos dirvos ėmė svirti nupuoliman visas ūkiškas šalies gyvenimas, ėmė išsigimti mokslai ir menas, o pasibaisėtinas liuonas ištvirkino draugijos papročius ir iššaukė persisotinimą ir išsigimimą. Ir štai gadynėje šito pilningo ir visatino nupuolimo, pilningo sukritimo ir išsidėstymo senovės graiko-romėniškojo svieto išaugo nauja religija, mokslas Kristaus arba, tikriaus sakant, krikščionybė. Naujoji krikščioniškoji religija auklėjosi ant dirvos šito visatino suubagėjimo, doriškojo nupuolimo, pastatė savs priešais aną visatiną suberbėjimą, išrodė visu savo mokymu ir tolesniu savo veiklumu esanti pilnu ir bepagailingu protestu prieš senoviškąjį išsidėstantįjį svietą.

Kristaus mokymas tokiame išvydyje, kaip išdėstytas Evangelijoje, be jokių pašalinių bažnyčios tėvų mokymo priemaišų, pastatė savyje pateisinimą, arba, geriaus sakant, padidinimą ubagystės. Mums reikia tik prisiminti pamokslą ant kalno, prilyginimus Kristaus ir t.t. Besumoniškam luomui ir turtingumui, išaugusiems ant vergybės dirvos, bepagailingam išnaikinimui vienu žmonių per kitus — reikėjo priešais pastatyti mokymas apie lygybę ir brolybę žmonių, apie viską atleidžiančiąją valią, apie palaimintą ir teisy padėjimą beturčių ir tt. ir t.t. — Tai ir buvo manymas Kristaus,— ir jis ėmė taip smarkiai platintis tarp suubagėjusių minių tiesiog dėl to, kad pilningai supuolė su jų nesumojama dar pastanga, tiko jų nepatenkintam jausmui. Tas mokymas pirmu sykiu atidarinėjo jiems akis ir lyg suteikė lūkuriuojamą išeią amžiais susikrovusiam jų dūšioje protestui. Kristaus mokslas, besiplatindamas vis tolyn ir tolyn, išsiplė pirmapradžioje formon taip vad. krikščioniškųjų bendrijų. Šitos krikščioniškosios bendrijos išpildė iš tiesų ir dvasių ir literą mokymų Kristaus; kiekvienas, kurs tapo šitos bendrijos sąnariu, turėjo atiduot visą savo turtą bendrijai, brolijai; visa kas asabiška ir sava reikia sunaikinti — ir gyvata ntujai atsivertusio turėjo apsisvalyti nuo visoko acabiško, pavirsti į gyvatą kitiems, bendrijoms, būtent ir tai, kas vadinosi "gyvata sulig Kristaus". Tokiu būdu, krikščioniškoje bendrijoje viskas buvo bendra, bent bendra buvo visa, kas palytėjo suvartone produktų ir jų padalinimą. Čion pirmu sykiu, ištikrųjų, įvyko lygybė visų.

Visi vienokiai tarnavo vienam bendram, vienokiai visus gaivinančiam dalykui, visi vienokių nešė lygias tiesas ir pareigas. Bet kuom labjaus išsiskietė bendrija, tuom būtinaus reikėjo atiduoti valdymą ir rūpestį apie bendriją rankosna atskirų, pačios bendrijos aprinktų ypatų; šitos ypatos — rinkiniai seniūnai — niekuomi iš pradžių neišsiskyrė savo gabumais ar ypatingai uoliu atsinešimu į išpažįstamąją jų religiją. Tačiau, iš tos dėkos, kad jų rankose susigaubė visa uktvėrystė ir valdymas bendrijos, jie laipsniškai ėmė įgyti, tokiu

būdu, valdžią ant visos bendrijos ir patko sulig askiriu sąnarių į ypatingą, privilegijuotą padėjamą. Šitasai išsireiškė tame, kad išrinktieji seniūnai ėmė daryti užmačias, būk jie esą vienintėliais tarpininkais tarp Dievo ir sąnarių savo bendrijos, o taipgi vienintėliais išpažįstamosios jų tikybos aiškintojais. Žodžiu sakant, anie išrenkamieji seniūnai, laipsniškai pavirto į tai, kas mumms žinoma vardais diakonų, šventikų ir galiaus, epyskopų. Sykį išdygusią nelygybę šitie išrinktieji seniūnai, dabar pasidare kuningais, pasistengė sudrūtinti, užtvirtinti ir išteisinti mokymais togi paties Kristaus. Tokiu būdu, įgrobta tapo pirmapradinė religiškoji ir ekonomiškoji krikščioniškosios bendrijos sąnarių lygybė. Ir toji nelygybė, išskyrusi iš tarpo bendrijos asmenis, pasiėmusius sau vienintėliai tiesą aiškinimų ir tarpininkavimo religijos reikaluose, sutvėrė toliaus visą aną sukrautinę draugijinę organizaciją, kuri pagarsėjo po vardu bažnyčios. Nuo dabar tapo įgrobti anie prigimtieji ir prasti bendrijos prietikiai, kurie prastai, be gudravimų ir gana nuosekliai buvo įvykinš Kristaus mokymą apie žmonių brolybę.

Nuo naujai atsivertusių ir naujai istojančių sąnarių bendrijos jau pasiliovė reikalauti, kad atidavinėtų visą savo turtą...; užteko pasidalinti savais atliekuoniais. Užuoat reikalavimo atsisakyti savų turtų ir savo liuono, ėmė reikalauti tiktai mielaširdingumo, beje išmaldos suvargusiems bendrijos sąnariams, išmaldos, kuri jau, suprantama, nėkiek neprinevalino nei prie brolijos, nei prie lygybės, nei "prie gyvenimo sulig Kristaus". Iš vienos pusės, iš krikščioniškosios bendrijos kaip mės kalbėjome, išsiskyrė dievtarniai, kurie paglemzė visus turtus, visą bendrijos valdymą ir ėmė ant jos nedalytinai viešpatauti, pasisavinę visą galybę. Ši tie dievtarniai surengė taip vad. baltąją, svietiškąją kuningiją. Drauge su jais, iš bendrijos išsiskyrė tūli sąnariai, kurie stengėsi prisilaikyti didesnio uršumo savo gyvenime— būti pačių nevedusiais, varginti pasidarė taip vad. juodoji kuningija, monachai — vienuoliai. Jie užlaikė bendrumą lobių ir bendrumą suvar-tonės, bet užsadarė savuose vienuolynuose nuo kitų savo sąbrolių palei Kristų. Rankose šitų vienuolynų laipsniškai ėmė susigauti dideli žemės ir kitoki turtai. Ne menkiaus sekėsi sukrauti turtus ir baltajai kuningijai. Nuo dabar dalyku kaip baltosios taip ypatingai juodosios kuningijos, t. y. tikriaus sakant, vienuolynų, tapo rūpestis apie mielaširdybę, apie pramaitinimą ubagų ir vis labjaus subeturtėjusios minios. Bet dalykas mielaširdybės, atliekamas iš viršaus, tapo globos dalyku. Prie tokios dalykų tvarkos nesunku buvo drūčiai ir tvirtai pamatuoti savo galybę ant minių, paimti savon globon kaip medžiagiškąjį, taip ir dvasiškąjį gyvenimą šitų apiubagėjusių minių. Ir ištiesų, laipsniškai kuningija ėmė įsikišti į visas krikščionių gyvenimo skritis. Ji paėmė savosna ran-

kosna dalyką sutuoktavių, paveldėjimo ir daug ką kitą—ir tuomi ypačiai sudrūtino ir sustiprino savo valdžią ant dūšios ir kūno tikinčiųjų... Jaigu atidžion priimsime baisų minių suubagėjimą tame laike, laike puolimo Romos imperijos, ir tą aplinkybę, kad kuningija buvo vienintėlė organizacija, kuri paėmė ant savės rūpestį apie tuos ubagus,—tai pilnai suprastinu taps ans nepaprastai greitas pasiplatinimas krikščionybės, kuri, neveizint į visus persekiojimus, ėmė greitai užpliekti visas besikovusias su jais spėkas imperatorių ir, galiaus, privedė šitus prie pilningo bepa-jiegnumo ir prie pripažinimo krikščionybės viešpataujančia religija, kurią priimti jie buvo priversti, galiaus, ir patįs. Priėmus krikščionybę Konstantinui Didžiam, krikščioniškoji religija galūtinai išstumia pagoniškąją ir tampa visatinai pripažnta, viešpataujančiaja graikiškosios bei romėniškosios imperijos religija. Nuo to laiko augštesnieji krikščionybės dievtarniai įgija pirminkaujantį ženklumą. Jų rankose susigaučia tampa (žibintuvas), šventoji religijos ugnis, ir pagal tai jų rankose susikuopina ir augštesnėji, kaip dvasiškoji, taip ir medžiagiškoji valdžia ant krikščionių. Romos ir Konstantinopolio episkopai pradeda skaityti save Kristaus atstovais ant žemės. Tarpe jų užsidega įnirtusi kova už šitą išskirtiną tiesą laikyti save Kristaus vietininkais ant žemės.

Romos episkopas pradeda laikyti save vyriausiu kuningu ir vadintiesi popiežiumi. Pirmuoju laikmečiu Romos vyriausiam kuningui prisiėjo nukęsti savose užmačiose pralošos dėlei to, kad galingi Byzantijos imperatoriai pridengė Konstantinopolio patriarką. Dalykas prasidėjo su Konstantinopolio episkopu Akakiju, kurį Romos episkopas Feliksas pabarė už jo darbus ir kurį net atskyrė nuo bažnyčios. Šitą atskyrimą prisegė vienas monachas prie drapanų Akakijo, kada tasai ėjo į bažnyčią, nesa jokio kito tikro įrankio atskyrimui Konstantinopolio episkopo Romos episkopas neturė jo. Akakijas dėl to nenusiminė, toliaus laikė pamaldas ir potam pats, iš eilės, atskyrė Feliksą nuo bažnyčios ir išbraukė jį iš surašo episkopų. Tokiu būdu, du vyskupti abipusiai atskyrė kits kitą nuo bažnyčios. Popiežius Gelasius rašė kaslink šito dalyko imperatoriui*): "Svietą valdo dvi galybi, imperatoriškoji ir augštakuningiškoji. Tu—valdymieras žmogiškos veislės, bet tu palenki savo sprandą prieš tuos, kurie valdo dieviškus dalykus. Šventikavimas yra augštesnė valdžia iš dviejų valdžių; jis turi išduoti paskutinę atskaitą už darbus viešpačių". — Tai nėra kalba silpno kuningo (užtėmija iš tos priezasties Draperis); tai kalba augštakuningio, kurs jaučia savo galybę." Į tą laiką Romos imperija puolė: ją užkariavo germanų gentis, Gothai. Nuo užgulimo gothų, germaniškų barbarų, Romos bažnyčia prasideda naujas laikmetis pražydydėjimo, sudrūtini-

*) Draper'io *Protiškojo išsiplėtojimo Europos Historija*, c. I. š. 352 (angliškas leidimas, New York).

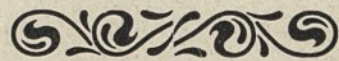
mo jos ir galingumo. Kaip žemai nepuolė ūkiškoji ir dvasiškoji gyvata romėnų to laiko, jie vis-gi buvo nesulyginamai kultūringesni už germaniškuosius barbarus. Ir žiaurumas germaniškosios gentės privedė ją prie laipsniško pasidavimo romėnų kuningams ir perstatomos šitųjų augštesnės tikybos bei kultūros. Krikščionybė greitai užgriebė germaniškas, o paskui ir kitas persidanginusias tuomlaik į Europą gentes, ir asmenyje savo išnešiotųjų, romiškų kuningų ir monarkų, įgyjo įtekmę ant jų. Šitoji įtekmė permier padalino netik dvasišką valdžią ant barbarų, bet ir medžiagiškus turtus ir žemiškus lobius kuningijos. Ir-gi sudrūtino ir sustiprino valdžią ir viešpatavimą Romos augštakuningio ant visų krikščionių. Ir jau tame laike įtėmyjamas esti "susvietiškėjimas" bažnyčios, bet ir toks patvirkimas ir puolimas papročių tarpe jos patarnautojų, toks purvan pagrimzdimas pirmapradinio vaiskumo Kristaus tikybos, jog tūlas mažai tezinantis ir kvaišai įtikintis skaitytojas gali tiesiog nepatikėti toms piktadarystoms, žmogžūdytoms ir niekdarystoms, kurias pasivėlyjo sau Romos augštakuningiai—popiežiai atsiekimui viešpatavimo ir valdžios netik ant krikščionių, bet ir ant svietiškujų valdymierių ir viešpatijų. Apie šitą bažnyčios ir jos vietininkų patvirkimą, neišskiriant nė popiežių, mes kalbėsime su išgalėmis toliaus. Dabargi ištirsime, kokiais įrankiais naudoties pasivėlyjo popiežiai atsiekimui pirmybės ant visos bažnyčios kovoje su Konstantinopolio patriarku.

"Uzkariavimas Italijos par Ost-gothą Theodorikį 493 m. po Kr. gim., davė romiškiems vyskupams arijanišką viešpatį ir suteikė svietui anomaliją—heretiką, kurs paskiria Kristaus atstovą ant žemės. Aprinkimas buvo dalyku ginčo tarp dviejų priešgynų, kurių dvi partiji, sulig Rytiečių paveizdą, pripildė miestų žmogžūdytėmis. Gothų karalius liepė iš jų tąjį pripažinti, kurs gavęs buvo daugiau balsų ir kurs anksčiau buvo gavęs įšventinimus. Tokiu būdu popiežiumi pastojo Symmachas. Hormizdas, Symmacho įpėdinis, vėl pabandė prikalbinti Rytų imperatorių Anastazijų, kad pripažintų numetimą Akakijo ir jo partijos ir priverstų ant to sutikti visai šventikijai, bet veltui. Galiaus, užkopiant ant imperatoriško sosto Justinianui, Roma atsiekė savo siekį; visos josios išlygos tapo priimtos; skylimas pasibaigė pažeminimu Konstantinopolio vyskupo,— ir kaip sakydavo, dėlei imperatoriaus orthodoxijos. Bet labai veikiai ėmė rodytiesi neabejotinos žymės, kad už šitą religišką pergalę buvo duotas lygiai ženklus svietiškas atlyginimas. Romoje atidengtas tapo suokalbis prieš Gothų karalių Theodorikį, ir vaikščiojo gandas, jog Konstantinopolio ginklas paliuosuos Italiją nuo heretikiško Arijonų jūngo. Nėra abejonės, kad Theodorikis susekė vylių. Tai buvo nelabas atmokėjimas už jo bešališką teisumą. Su sykiu jis nuginklavo Romos gyventojus. Jis buvo pirma

įlaidžių viešpačių, bet dabar jis atsižymėjo baisiu atkerštu.... Popiežius Jonas tapo įmestas į kalėjimą ir ten pagailėtinu badu numirė....

"Prabėgo nedaugelis metų po mirties Theodoriko—vienas dievotas pustelninkas matė demonus nešant jo dūšia į kraterį ugniakalnio Lipari, skaitomo už ineigą į pragarą,—o užpuolimas Justiniano ant Italijos parodė kaip pamatuotais buvo nužvelgimai Theodoriko. Antra, Roma toli gražu negavo tų pavirkumų, kokių laukė; didelis ištvirkimas gyvenimo Konstantinopolio pernešta į Italiją. Popiežius Sylverius, sūnus popiežiaus Hormizdo, tapo prašalintas Theodoros, imperatoriaus moters. Šitoji moteriškė, kitados paprasta paleistuvė, pardavė popiežiją Vigiliui už 200 svarų aukso. Jos sądalinkė Antonina, lengvapėdė, pati Belizaro, liepė Silverių išrengti iš drapanų ir apvilkti į monarhų drabužius. Potam jis tapo išguitas į senąją išgujimų vietą, ant salos Pandatarijos, ir ten pasimirė. Popiežius Vigilius priėmė Eutychiškąją herезiją ir, kaip sako, numarindino vieną savų sekretorių ir liepė numarinti sūnų savo sesers. Iš jo paveizdos galima buvo matyti, ką ženklino vyskupui būti imperatoriaus rankose, ką ženklino gerti iš kaušo, iš kurio taip tankiai atsieidavo gerti Konstantinopolio patriarchams,—ir galima buvo suprasti kiek viešpats kainojo jį, kaipo Kristaus atstovą ant žemės. Priverstas keliauti į Rytų mėtropoliją priimtų teologišką pažvalgą Justiniano, jis trissyk jas priėmė ir trissyk išsivadėjo jų, jis atskyrė nuo bažnyčios Konstantinopolio patriarchą ir pats tapo ano atskirtas. Laike jo asmeniškų ginčų su imperatoriaus urėdninkais, šitie išvilko jį iš bažnyčios už kojų su smarkumu; pasodino jį kalėjiman ir laikė ten ant duonos ir vandens. Jis mirė išguitiniu Sicilijoje. Tiesioginė Italijos užkariavimo įtekmė buvo tai, kad popiežiai pateko į tokį pat prigulmingą ir pažeminantį padėjimą, kokiam buvo Konstantinopolio patriarchas"*).

J. Šliužas.

Lietuvos likimas po valdžia Katarinos II ir Povilo I.

"Laisvosios Minties" skaitytojams yra žinoma, kad Lietuvos veikalus** esmi nupiešęs iki 1795 m., beje iki laikui kada Lietuvą ir Lenkiją pasidalino trys kaimyniškos viešpatijos: Maskolija, Austrija ir Prūsija. Da-

*) Draper: *Protiškojo Europos išsivėtojimo Historija*, t. I. š. 354.

** Slg Lietuvos Tauta senovėje ir šiandien, t. I (1904 m.), t. II (1905 m.) adynė šlėktos patavim Lietuvos (1569-1795 909 m.)

bar-gi mėginsiu, bent monografišku būdu, supažindinti tautiečius su tautos likimu 19-tojo metašimčio bėgyje. Turiu surinkęs iš visokių knygų gana daug akyvos medžiagos ir tikiu, kad daugelį buičių, mūsų skaitytojams nežinomų ar užmirštų, galėsiu eikštėn ištraukti. Vėliaus gal-būt galima bus tos monografijos atskirame tome atspauzdinti. Suprantamas dalykas, kad monografijoms surinkau medžiagą iš šaltinių man prieinamų, beje iš knygų, tankiausiai svetimose kalbose rašytų, o ne iš archyvų; kartais-gi medžiagą sulasiau iš lietuviškųjų laikraščių, ypačiai atsitikimuose nuajausiųjų laikų. Nevisur turiu pažymėjęs vardus autorių ir knygų, iš kurių medžiagą sėmiau; todėl tegu skaitytojas nerūstauja, jaigu nevisuomet ras tatai pažymėta. Man ne originališkumas rūpėjo, tik tam tikras apšvietimas lietuvių tautos gyvenimo po Maskolijos skaudživ jungu.

Lietuvos ir Lenkijos respubliką galūtinai išsidalino tris kaimynai: Maskolija, Austrija ir vokiškoji Prūsija.

Kuningaikštis Adomas Čartoriskis.

Tautiškosios valdzios prezidentas 1831 m.

Trigubu užgrobimu Prūsija laimėjo iš viso 1720 ketvirtainių mylių su 2,300,000 gyventojų. Pirmas laimėjimas gavo vardą vakarinių Prūsų, antras ir trečias— pietinių Prūsų, Prūsų nauja-rytiečių ir Naujos Silėzijos. Fridrikis Vilimas II areštavo ir išvarinėjo laukan

prakilnesnius asmenis. Patektų 1797 m. kurstė šnipukavimą ir šlėktos svetur išsidanginimą. Spaudė taip-gi kuningiją, kaipo įmanydamas. Jo įpėdinis Fridrikas Vilimas III (1797-1840), šale terorizmo, suteikė lenkų žemėms organizaciją, kuri laikė lenkus policijos nelaisvės pančiuose, ir kuri stelbė jų tautybę.

Nauja-rytiečių Prūsų prezidentu paskirta Šroetter. Užuoat lenkiškųjų įstatymų, 1797 m. tapo įvesdinta Prūsų—*Landrecht*. Administracijoje ir teisme užvesta vokiškoji kalba. Prie urėdų lenkai neturėjo prieigos. Visur vokiečių biurokratija laikė savoj globoj kuningus, šlėktą ir chlopus, miesčionis ir žydus. Užvesdino cenzūrą kningoms ir laikraščiams. Užsimanė net kontroliuoti jausmus žmonių, giminėms mirus, 1707 m. Pagalves padaugino. Į pietinius ir nauja-rytiečius Prūsus atkeldino apie 9000 savų urėdninkų. Vokiečius darbininkus atkvietė į užimtas provincijas ir stengėsi iš žemių

Kiemas universiteto Vilniuje, ir šv Jono Bažnyčia.

išvaryti lenkiškus savininkus. Mokyklosna įvesdino vokiškąją *Lesebuch*. Universiteto nebuvo, iki 1804 m. netapo Varšavoje atvertas lyceumas. Rods leido 1800 m. Varšavoj įsteigti "Towarzystwo przyjaciół nauk" glamonėjimui lenkų kalbos ir rinkimui praeties liekanų. Tos draugijos įsteigėjais buvo toki vyrai kaip Albertrandi,

Čackis, Stašyc, Voronič, Soltyk, Chreptavičius, Dmochovski ir k. Kuningaikštis Al. Sapięga, mylintis mineralogija, draugijai dovanojo biblioteką (6000 veikalų); H. Liubomirskis ir gr. Al. Chodkievičius dovanojo savo brangius gimtinius rankius. Kun. Bagužas užrašė 1800 lenk. auksinų, linkėdamas, kad iš nuošimčių to kapitalo būtų pamokama už moksliskas dissertacijas. St. Stašyc nusamdė didelį namą Kanonijose ir ten įvedė svetainę visiems susirinkimams; dovanojo draugijai savo biblioteką ir savo gamtinius rankius; neretai šelpė spaudinius ir gelbėjo mokslo vyrus. Žinoma, nors tarpe sąnarių buvo ir lietuviai, draugijoje viešpatavo patriotiškai demokratiškoji lenkų dvasia.

Tadas Čackis.

Austrijos užimtosios dalis išsunkiamos buvo piniginai ir slėgiamos rekrutų rinkimais, taip-gi tapo vokietinamos, net Jagėliūnų akademijon įvesdino vokiškąją kalbą, tačiau Galicijos likimas čion mums mažiau rūpi, negu likimas tų dalių, kurios pateko rankosna Maskolijos.

Pirmas maskolių gavinys įgijo vardą gubernijų: Mogylevo ir Vytebsko; antras—Minsko, Braclavo ir Iziaslavo (nuo Zaslavo miesto Volinijoje), trečias — Kurlandijos, Vilniaus ir Slanimo. Užimtoji 1795 m. vakarinė Volynijos dalis tapo prijungta prie Iziaslaviškės gubernijos, kuri gavo vardą Volyniškės. 1796 m. iš Braclavo gubernijos įtaisė Podoliškę, o Vilniškę ir Slanimiškę suvienyta į vieną — lietuviškąją. 1801 m. lietuviškąją guberniją padalinta į dvi: Vilniaus ir Gardino.

Dalyvavusius Kosciuškos maište Katarina II traktavo kaip vyliugius viešpatijos: suimtuosius suvezė į Smolenską, kur juos paskirstė į kategorijas su lig nusikaltimų. Vienus išgujo Siberijon į sunkius darbus ar apsigyvenimui ("poselenije"), kiti pateko į siberiškus pulkus amžiniais kareiviais arba į "areštantų rotas", kiti vėl išvyti šiaurėn ir rytuosna Maskolijos. Išguitinių buvo apie 11000, tarpe jų daugelis generolų (k. a. Kopeč) ir augštesnių oficerių.

Maskoliai, užsipelnę carienei, pasidalino karališkais lobiais: Zubovas gavo Šiaulius ir Jurbarką (13000 "dūšių"), Markov—Latyčovą (3700 "dūšių"), Suvorov—Kobrinių (7000 "dūšių"), Rumiancev—Pružanus (7000 dūšių), Repnin—Pniškiškę (5000 dūšių) Fersen—Ostrogo kuningaikštystę, Osterman ir Bezborodko (po 5000 "dūšių"), Tutolmin (3000 "dūšių") ir tt. Dalis Gardino auksadavės ekonomijos pateko generolui Rubanovui, typui apdovanojamo (donatarius) Lietuvoje generolo už kariškus nuopelnus Kosciuškos maišto laikuose. Bet jis neilgai temito Stanislavove, pralošė dvarą kaziromis, nusigyveno ("razorilsia"), ir pasiamžinęs varde šmūklės, kurią pastatydino pavieškėlėje į Skidlių, pardavė donaciją Liubeckuiui po 1812 metų karės. Toks būdavo paprastai likimas Katarinos donacijų Lietuvos žemėje.

Despotiškoji saualė, kankinimai, plėšimai, dvasiškas sugyvulėjimas pasklido po šalį. Generolas Filosofov, ypačiai paskirtas chlopų maištams malšinti, baisiu pliekimu varė sodiečiams iš galvos visokius Kosciuškos universitetus ir atsišaukimus. Jau ištarimas vien Kosciuškos vardo buvo skaudžiai baudžiamas. Naujieji valdytojai (maskoliai) ėmė pirmi baudžiąvą skaityti ne nuo kiemų, kaip pratusi buvo palivarkinė šlėkta, bet moskvišku būdu: nuo dūšios.

Baudžiava valsčionims tapo padidinta nuo 2 dienų ant šešių; įvesdino luomą nelaisvių be žemės; suteikė ponams tiesą išsiųsti sodiečius į Siberiją ir pardavinėti juos pavieniui, be žemės, ant turgavietės, net ant svarstyklių pasveriant! Įvesdino rekrutų ėmimą ir priverstiną 25-metinę chlopams tarnystę kariūmenėje. Toks tad teko likimas vargšams, patekusiems Maskolijos naguosna!

Mokyklos, kurias buvo įsteigusi Apšvietos Komisija, tapo panaikintos, o Komisijos funduškai konfiskuoti. Valdžia nedraudė tik zokonams-vienuolynams užlaikyti mokyklas savomis lėšomis, par tai apšvieta, nors pagenėta ir pakirsta, nepražuvo bent visiškai.

Maskolija, neturėdama savo kodekso įstatymų, paliko Lietuviškąjį Statutą tuomsyk spēkoje, taip-pat ir tautiškąjį, rinktinį teismą, taigi ir seimelius aprinkimui teistojų.

Maskoliai ir vokiečiai liepė mokėti mokestis 10-to grašio, kaip buvo nutaręs 4-metinis seimas, patriotizmui išliepsnojus. Vokiečiai tą mokestį net padvigū-

bino. Šykštaujantieji tėvynės apgynimui dabar dvigubai mokėjo jos pajungimui!

Užimtose gubernijose Katarina II paplatino organizaciją, esančią carystėje, paremtą ant taip vad. įstatymų apie gubernijas, išleistų 1775 m. Valdė šalį par gubernatorius ir urėdninkus.

Ypatingai atkreipė savo akį ant tikybos dalykų. 1773 m. užimtųjų gubernijų katalikams įsteigė Balta-

Po trečiojo šalies padalinimo Katarina II panaikino visas unitų vyskupystes, be Polocko arcivyskupystės. Unitų metropolitas, kun. Teodozius Rostockis gavo 5000 rublių pensijos su išlyga, kad pasišalins nuo savo urėdo. Unitų parapijas ir cerkves atidavė valdžion Polocko arcivyskupo, Heraklijaus Lisovskio. Mat unitams liepė pagrįžti į "tikrąją bažnyčią". Slucko archimandritas Sadkovski su kariūmene užpuldinėjo ant parapijonų Ukrainoje, Volynijoje ir Podoli-

Katarina II.

rusijos vyskupystę, kurią pavedė tiesos ministerijos valdžiai Peterburge. Baltarusijos vyskupu tapo B. Siestrzencevičius, kurį 1782 m. pakylėta į Mogylevo arcivyskupą. Po pastarojo šalies padalinimo carienė panaikino senas katalikų diacezijas, o įvesdino 3 naujas: Inflantų (užuot Vilniaus), Pinsko (užuot Lucko ir Kijevo) ir Latyčovo (užuot Kamienico). Vyskupams uždrausta susinešti tiesiog su Roma, laikyti savose diacezijose užrubežinius kunigus ir tuos, kurie nebuvo prisaikavę carieniai. Nepristojo ant kasatos jezuitų Baltarusijoje. Leidžiant vyskupui Siestrzencevičiui, jezuitai Polocke atidarė novicijatą, kurio augintiniai papildė išmirštančiųjų eiles.

joje, atiminėjo cerkves nuo chlopų; priešgynas baudė mirtinai ar gujo į Siberiją, ir visą parapiją įrašinėjo į "pravoslaviją". Kiek kraujo, kiek ašarų, kiek gyvasčių ir turtų nuėjo vėjais! Iki mirštant Katarinai II buvo jau 9300 parapijų (aplink 8 milijonai žmonių) ir 150 zokonų, atverstų į pravoslaviją! Katarinos mirtis sustabdė naikinimą unijos, ir todėl ji dar užsiliko Volyniškamė Užgiryje, Ovručiuje, Lietuvoje.

"Pabloginti ekonominį valstiečių padėjimą pagelbėjo taip-gi: įtekmė Rosijos įstatymdavystės, iš pradžių rodo tiktai aplinkinė; smulkėjimas žemiškų lobių, atidarymas jurių uosto Odesoje. Chlopai ėmė mokėti pagalves ir nuolatos duoti rekrūtus. Lietuvoje suby-

rėjo lobiai Potejų, Radivilų, Masalskių, Vienas tiktai kuningaikštis Pranas Sapiega, o po jo Karpis, Upyos vėliavnešis, galėjo dar skaitytiesi lietuviškaisiais magnatais". "Ukraina, iki šiol tėvonija beveik vieno magnato, pragyveno valdyme keliolikos ir daug daugias poniškų (obyvatelių) namų". Subyrėjo lobiai Liubomiskių, Jablonovskių, Proto Potockio. Padaugėjus žemės savininkams, didyn ėjo baudžiava. Atidarymas uosto Odesoje pakylėjo javų produkcijos pelningumą Rosijoje. Palivarkinė šlėkta, atstumta nuo politiško gyvenimo, šokosi dirbti turtus. Žemės savininkai — sako Hellenius—būtinai atsidavė turtams, liaudį spaudė, ginė darban kuomi didžiausian ir neapmokaman. Įvyko žemės matavimas ir apsižiūrėjimas ant plotų, kurių didžiausią ir našiausią dalį užėmė liaudis. Skarbo laukus didino, o valsčionių mažino; bėdinai liaudžiai mažyn ėjo žemė, kuri ją maitino, o daugyn ėjo darbas. Liaudis kassyk daugias dirbo, visus didelius plotus aparinėjo, išdirbo. Neskūpėjo kūniškų baudų, plėgos pasidarė įjunkimu, papročiu, galiaus įrankiu vedimui *neapmokamo triūso*, vadinamo *baudžiava*. Ukraina, ans Humaniaus valsčius, tuojau po mirties Potockio atmainė savo padėjimą; apšizininimas tapo panai-kintas—išsidalinę sūnūs eikvojo fortūną, leido nuomon, pakeldami kassyk augštytyn kainas. Todėl nuomotojai priversti buvo kassyk daugias apsėti, kassyk valyti daugias, ant ko taipgi gundė Odessą, reikalaujanti kuomi daugiasiai kviečių. Dukatai, dukatai ginė šlėktą, o rykštė ir botagas chlopa—prie kassyk didesnių pjūčių”

“Šlėktiškajai gminai apskelbta prapultis. Dar te-bėsant respublikai, carienė jau įnešė projektą “redukci-jos šlėktos” Suvienijus lenkiškai lietuviškas žemes su carybe, prasidėjo spaudimas šlėktiškųjų pilksermėgių. Jaigu užklausus maskoliškai: “ar jie yra krestjanais (chlopais)?” atsakydavo lenkiškai: “taip, esame krikščionis”. komisijos, surašinėjančios gyventojus, užrašinėjo pilningus šlėktos kaimus į bau-džiauninkus. Tokiu pat būdu tūli žemiškų lobių savininkai par visagalingus paprakus padaugi-no smulkiąją šlėktą skaitlių turimų “chlopiškų dūšių”. Skaitliavimas dūšiomis, mat, paprastu virto. Liepta šlėktai legitimuotiesi iš savų tiesų, o kadangi tai neat-skirtina buvo nuo papirkimo įsteigtų komisijų, tai bėdinoji šlėkta neteko savo senų tiesų, ir įkūrė iš jos atskirą klasę: *vienkiemių*, kurią apsunkino išskirtinu būdu mokestinis ir rekrūtų. Antrąpus pilningas šei-mynas gujo Novorosijsko šalies* apgyvenimui.

“Padėjimas miesčionių, o ypatingai žydų, taipgi labai pablogėjo. Nešnekant jau apie laimėjimus per konstituciją 3-čio geguzio, net seni lietuviški įstatymai pasirodė Rosijos valdžicms patikriną per daug sava-rankiškumo tai padotkinei luomai (podatnoje soslovi-

je). Priegtam žydams išreiškė paniekinimą kaipo nie-kingiems, vyliugiškiems žmonėms, gyvenantiems tik-tai iš svetimos skriaudos. Nežiūrint į suvienijimą len-kiškai lietuviškų provincijų su carybe, uždarė jiems rubežių tikrosios Rosijos, o tolesniame bėgyje pilnin-ga eile išskirtinų įstatymų stengėsi atidalinti juos nuo likusios draugijos. Ir tiktai baisia ignorantija tegalima paaiškinti aną neapikantišką įnirtimą, kokį apreškia tūli žydų publicistai senajai respublikai.

“Papiešinant nuomonę tankiai ištariamą, drąsiai galima tikrinti, kad aplamai mažiausiai nukentėjo pa-livarkinė šlėkta. Ir tame atvėjyje, kuomi bėdinesnė ji buvo, tuomi aršiaus juto netekimą tautiško nepriklus-mingumo. Turtingoji šlėkta, prietikiaujanti su Peter-burgu, gausiai vaišinanti gubernatorius, apmokanti an-traeilinius urėdininkus, nepatyrė to savvališkumo, koks teko bėdinajai. Apiplėšimas ir paprakai įsiviešpatavo šalyje. Šitame atžvilgyje maskoliams gelbėjo taipgi lenkai iš Targoviečių tabaros. Tokiu tarpininku ėmi-me paprakų buvo Vinicoje kun. Sierokovskis, garsus dar tuomi — sako Hellenius — “kad pasirašė po tiek perskyrų, kaip nė joks vyskupas krikščionijoje”. Rin-kimų tiesą susiaurino. Tuojau dar po 1796 m. kožnas šlėkta žemietis, turintis sklypą žemės, turėjo tiesą bai-suoti pavietų ir gubernijų seimeliuose. Toliaus pripa-žino tą balsavimo tiesą tiktai tiems žemės savininkams, kurie turėjo bent aštuonis dūmus, arba valsčionių du-bas. Ir tokį tiesioginį šlėktos dalyvumą leido tiktai pavietų seimeliuose. Gubernijų seimeliai susidėjo iš deputotų, renkamų pavietų seimeliuose. Uždarinėjo Pijarų mokyklas, kurios — anot Repnino — pavojin-gesnę negu Vilniaus akadēmija darė įtekmę “savo pa-siuntiniais, Dievui priešingais ir visai žmonijai blėdin-gais pinigais”, ir Repninas įsakė Cicianovui atkreipti “ypatingą atydžią ant jaunuomenės auklėjimo, kad remtųsi pildymu dieviškų įsakymų ir civiliškų įstaty-mų”. Jezuitai, kurie po kasatos jų zokono, buvo pa-sislėpę po Maskvos globėjiskais sparnais apleistoje Baltarusijoje, dabar lyg tamsios dvasios išskėtė sa-vo įtekmę ant visos Lietuvos. Nupuolimas viešų mo-kyklų buvo aiškus, bet tai taipgi skaudžiai atjautė tiktai smulkesnėji šlėkta, priversta siūsti į tas mokyk-las savo vaikus. Turtingoji šlėkta pasitenkino skai-tlinga būseną prancūziškų emigrantų. “Kiekviename poniškame name — pasakoja vienas sągadiniečių (“Pamiętniki pana Kamertona”) — gubernoriumi prie sūnų turėjo būti prancūzas, guvernante prie dukterų prancūzė. Jaunoji gentkartė užmiršdavo savo kalbą, šnekėjo, skaitė, manė prancūziškai, prancūziškai mel-dėsi, kūdykiai prancūziškai net pirmus išstardavo žo-džius”. Įsteigta cenzūra, nes kaip sakė ukazas 30 d. spalį 1796 m. — patyrimu patvirtinta tapo, kad liuo-sas spausdinimas kningų Lietuvoje platino tarp gyven-tojų demoralizaciją ir ardė ramumą. Ukazu 26 d.

*) Slg. Korzono *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta, t. I.*

liepos 1799 m. liepta traukties atgal net iš azvilgio į kalendorių. Žodžiu sakant, netik sulaikė prigimtą tautiško gyvenimo plėtojimos, bet stūmė jį net ant žemesnių laiptų”.*

Katarinos II sūnus ir įpėdinis, caras *Povilas* (1796—1801), aplankė pasodintą Petropavlovsko tvirtovėje Kasciušką ir sugražino jam liuosybę; taipgi paleido iš kalėjimų ir išgujimo visus lenkų suiminius. Stanislavą Augustą iš Gardino pakvietė į Peterburgą ir apsiėjo su juomi draugiškai; o jam mirus 1798 m., pastatydino paminklą Šv. Katarinos bažnyčioje.

Principe caras maloningai apsiėjo su lietuviškai rūsiškomis provincijomis. Paliko Liet. Statutą ir atnaujino seimelius. Kiekvienoje gubernijoje šlėkta rinkosi kas trys metai į seimelius aprinkimui teistojų, administracijos urėdininkų, taipgi gubernijoms ir pavietams maršalkų, kaipo tarpininkų tarp šlėktos ir vyriausybės. Šlėkta, kaipo privilegijuotoji tauta, taturėjo tiesą savintiesi žemės lobius, laikė urėdus ir liuosa buvo nuo priverstinės tarnystės kariumenėje. Vilsčionis — chlopai, laikomi senoviškoje padonystėje, be baudžiatvės ir kitų sunkenybių, atlikinėjo 25-metinę tarnystą kariumenėje....

Karolis Kniazeviče.

Santaikmėje su Dąbrovskio ir Kniazevyčiaus legijomis, Krokavoje, Lvove, Varšavoje užsimezgė slaptos patrijotų draugystės. Užgiriuose susektas tapo suokalbis Gorzkovskio; jo nariai buvo iš didesnės dalies valsčionis. Gorzkovskį pasmerkė mirtin, bet cėsorius jam gyvastį dovanojo. Pagelbininkas jo, artile-

* B. Limanowski, *Historja Demokracji polskiej w epoce porozbiorowej*, Zurich, 1901.

rijos oficerias Perles, numirė kalėjime. Taipgi Lietuvoje atidengta tapo patrijotų organizacija. Suėmė Vilniuje 70 ypatų; laike tardymų panaudojo torturas! Teismo ištarme tapo nubausti gruodyje 1797 m. kuningas Ciecierskis su broliu, kuningai Dąbrovskis ir Žiółkovskis ir Stanislovas Judyckis pliekimu botagais bei katorga.

“Iš “Pamiėtnik’o ks. Ciecierskiego” (Lvove, 1865) gauname su išgalėmis žinias apie patrijotiškąją sąjungą Lietuvoje, kuri susinešinėjo su emigrantais ir rinko pinigiskas dovanas lenkiškajai kareivijai. Tos sąjungos vadais buvo: kun. Ciecierskis, preoras Vilniškų dominikonų; jo brolis, Stanislovas Ciecierskis, tautiškos kariumenės kapitonas; kuningai Aurelianas Dąbrovskis ir Vaclavas Žiółkovskis; Stanislovas Judyckis. Kada maskoliškoji vyresnybė suodė tos draugijos pėdsakus, suėmė 70 ypatų. Su visu Maskvos brutališkumu prisipažiniman vertė rykštėmis. Suiminius, apskūstus už viešpatijos vylių, išvežė į Peterburgą, kur teismas laikomas buvo sevaitę. Iš pamiatnikų Rosijos poeto Deržavino žinome, kad jisai, kaipo senatorius, priešinosi išdavimui aštraus nusprendimo, ir kada Markov užsispyręs tokio reikalavo, anas paklausė jį: “ar prasikaltėliais buvo Požarskis, Minin ir Palicin, kada, norėdami išliuosuoti Rossiją iš lenkų nelaisvės, sudarė sanjungą ir svetimąjį jungą numetė?” Bet tai buvo balsas vienintėlio padoraus žmogaus. Senatas nuteisė: kun. Ciecierskį ir jo brolį, kun. Dąbrovskį, Stan. Judyckį ir kun. Žiółkovskį lausti “botagais prie šulo, apkleimavojimu veido, išplėšimu šnirplių ir sunkiausiai Siberijos kasyklose darbais”; Čarniavskį, advokatą Grabovskį ir du Siestrzewitovskiu botagais ir apsigyvenimu Siberijoje; galiaus Vilniškį akademiką Kondratavyčių apsigyvenimu Siberijoje. Caras Povilas, nors perkunavo ant Deržavino kytravimų, vienok panaikino botagus, kleimavimą veido ir išdraskymą šnirplių, bet paliko sunkius darbus ir apsigyvenimą Siberijoje; o vėliaus “kaip kitados jų šalies sąūkėsai” liepė mandagiai apsieiti su pasmerktaisiais. Kun. Ciecierskis priėmė ištarmę su krikščioniška rezignacija, nors tatai jam labai sopėjo, kad metropolitais Siestrzencevičius nuvilko nuo jo sakrą. Išsiųstieji įgijo Siberijoje pagodonę ir vertinimą. Kun. Žiółkovskis tapo vyresninko Černičino sūnaus ir keletos officieriškų vaikų mokytoju. Artymais, kur buvojo kun. Aurelianas Dąbrovskis, atvežė Mikolą Dluskį ir Nartovskį. Mikolas ninko Černičino sūnaus ir keletos officieriškų vaikų tarp kareivių, ypačiai, kad tai buvo linksmas žmogus ir juokdarys. “Jis į tuos žmones įkvėpė ir pagailėjimą nelaimingųjų ir tyranijos neapikantą, ir tūlą apšvietimą. Tokiu būdu mūsų patrijotai tapo nors ir ne iš savo dėkos, civilizatoriais Siberijos” (B. Limanovski).

Katalikystę caras panaudojo tramdymui laisvamaibės, besiplatinančios po įtekme Prancūzų revoliuci-

jos. Mogilevo arcivyskupą Siestrzencevičių pakėlė į Romos katalikų bažnyčios metropolitą Maskolijoje ir išgavo jam Romoje kardinolo urėdą. Šalyje padaugino katalikiškų diacezijų skaičių: ažuot trijų, Katarinos užvesdintų, įsteigė: Vilniaus, Žemaičių, Lucko, Kamienieco ir Minsko. Siestrzencevičius turėjo tris sufraganus: dėl Mogylevo, Kijevo ir Polocko; diacezijų vyskupai gi turėjo po vieną. Peterburge įsteigta prie tiesos ministerijos atskiras departamentas dvasiškiems katalikų reikalams, kurio pirmsėdžiu buvo Mogylevo arcivyskupas. Iš Katarinos panaikintųjų atnaujino dvi unitų vyskūpiji: Lucko ir Brasčių, kurios prigulėjo ne Polocko arcivyskūpiui, bet Peterburgo departamentui dvasiškiems katalikų reikalams.

Juozas Vibickis (Józef Wybicki).

Ypatingai caras guodojo jezuitus, kuriuos skaitė smarkiausiai laisvamanybės naikintojais. Panaikinus jėzuitų zokoną, kaip žinome, jie užsiliko Baltarusijoje. Katarina II neleido apskelbti popiežiaus Klemenso XIV brėvę savoje viešpatystėje, o Baltarusijai po pirmojo padalinimo respublikos, jau prigulint prie Rosijos, kada brėvė tapo išleista, jezuitai su mielu noru tą uždraudimą priėmė. Rods už tai popiežius garsiai juos peikė, bet tylomis gyrė; o būdami po protekcija taip Katarinos II kaip ir Potemkinio, jie rengė savo kolegijas, ir 1780 m. net atidarė novicijatą Polocke. Černevičius tapo generališku zokono vikaru. Savas mokyklas Polocke, Dunaburge, Oršoje, Mogyleve ir Mstis-

lavliuje pertaisė sulig paveizdos Peterburgiškų mokyklų. 1798 m. jau ne tik vikarą, bet savo generolą turėjo ypatoje Prano Kareu. Veikiai jie gaunasi ir Peterburgan, čia pateris Gruberis įgyja mylistas caro Povilo, (labai gerbusios De Maistreą), ir įgyja nuo jo ukazą (10 d. spalio 1800 m.), leidžiantį "jezuitams užimti visas katedras Vilniaus akademijoje ir žemesnes mokyklas; tik mediciniškasai skyrius turėjo būti užimtas svietiškių mokytojų, bet ir tie, "lyginai kaip mokiniai medicinos, turi likti po akademijos rektorius jezuito valdžia". Trečias punktą ukazo žadėjo, kad "kaip tik pasididins skaičius jezuitų, jų valdžion pereidinės visos senos mokyklos ir kolėgijos Lietuvoje. Podolijoje ir Volynijoje, taipgi sugražinti jiems taps senieji lobiai ir funduškai". Idant tas ukazas pareitų išpildyman, ganėjo, "kad jezuitai, kaip tik turės atsakomą skaičių ypatų, praneštų gubernatoriui ir konsistorijai, kad toj ir toj vietoje trokštą sugrįžti į savo kolegiją, o tiedvi valdi turi jiems tasias atiduoti trumpiausiam laike".*

Tad grėsė pilningas atgyjimas jezuitiško auklėjimo Lietuvoje ir Rossijoje, kurią šalį nuo laikų įsteigimo akademijos Vilniuje prie Batono taip nelaimingai švietė jezuitai. Ir štai pateris Gruber atkako į Vilnių apžiūrėti mokyklų triobėsius ir kabinetus. Kun. Pačiabutas, nors buvęs jezuitas, "gerai žinodamas politikos stovį tuometinio jezuitų zokono Baltarusijoje, persitikrines jų netikumu vadovauti jaunuomenės auklėjimui ir trukumu ypatų, sugebiančių mokytojauti sulig pažangos, kokią nuo pusės 18-tojo metašimčio visi mokslai padarė, stengėsi savo sveikomis pasargomis Gruberį, ir nuolatiniais perspėliojimais jėzuitų generolą (paterį Kareu), atkreipti šalin nuo taip pražūtingo šalei, o taip negarbaus pačiam zokonui apsiėmimo**". Anot kun. Zaļeskiu, patį jezuitai esą prašę caro Povilo, kad Vilniaus akademijos reikalą atidėtų ik gegužiui 1801 m. Gerai dar, kad prieš tą raką Povilas neteko gyvasties, o jo įpėdinis Aleksandras I, nors prielankus jėzuitams, neketino pavesti jiems valdymą Vilniaus akademijos, bet po įtekme Adomo Čartoryskio, draugo iš jaunystės, ketino ją pertaisyti į ištisą universitetą ir padaryti jį dar labjaus svietišku, negu jis buvo kun. Pačiabutui rektorijaujant.

Ciesorius Povilas jungė savyje navatną mišinį gerumo ir ydų, padonių pastangų ir piktadėjiškų užmačių, liberališki nuomonių ir palinkimo tyranijop, išminties ir pablūdimo, įlaidaus ūpo ir pasiutusių priepuolių. Tradicija carų pergalejo, didybė apvertė jam galvą, jautimas galybės pridavė drąsos; jis pastojo vienu iš didžiausių despotų. Ketino duoti saviems pavaldiniams plačias konstitucijos laisvės, o užlaikė sistemą neapriboto despotizmo.

* Ks. Zaļeski: *Hystorya zniiesienia Jezuitów w Polsce i ich rachowania na Bialej Rusi*, Lwów, 1875.

** M. Baliński, *Hist. Dawnej Akad. Wil.* p. 364.

Aristokratai nugalabyjo jį. Už ką? gal būt nė patįs nežinojo. Nebuvo jis nė geresnis, nė blogesnis už kitus. Bet augščiausieji dvaro urėdninkai priprato prie caržūdysčių. Atmainymas, mat, viešpataujančiojo atidengė platų lauką ypatingoms nuožvalgoms.

Katarina II neužmušė savomis rankomis savo vyrą; bet iš anksto žinojo apie rengiamąjį pasikėsinimą, ir ant to privėlyjo. Aleksandras I savomis rankomis nepasmaugė savo tėvą; bet išanksto žinojo apie ketinamą ant Povilo gyvasties suokalbį ir tėvo nužudytąjus gausiai apdovanojo. Laimingoji Aleksandro žvaigždė leido jam prisidėti prie nupuldymo Napoleono. Tas pasisekimas, sujungtas su negirdėtu akylumu, apsiūtė jį žibėsiu nepaprastos dignos (aureolos). Lemetos suteikė jam pramintį "Palaimintojo". Bešališkoje historijoje jis užsipelnė vardą *tėvžūdos*. . . .

Prieregis tuometinių atsitikimų, viešintis Peterburgo dvare, kuningaiktis Adomas Jurgis Čartoryskis, taip pasakoja savo miniose apie įgales nugalabyjimo Povilo, girdėjęs jas iš didesnės dalies iš burnos pačių ciesaoriaus nužudytųjų, o ypačiai iš lūpų gen. Bening-seno*.

Carystėje tuomet viešpatavo visatinas beveik persitikrinimas, kad Povilas buvo pakvaišęs; o noras nustumti jį nuo sosto taip buvo visatinas, kad suokalbis prieš carą bujojo dignitoriškose sferose, be ypatingo susinešimo tarpe sąnarių, vienatinai dėlei vidujinio persitikrinimo.

Tikraisiais suokalbio sudarytojais, kurie surengė planą ir būdą veikimo, buvo: Peterburgo gen.-gub. grovas Pahlen, valdantis ginkluotąją spėką, ir vicekancleris grovas Nikita Panin, atsižymintis drąsumu ir iškalba. Tačiau pirmu jų žingsniu buvo laimėjimas didžio kniaziaus Aleksandro savam užmanymui, be ko įvykdinimą plano skaitė esant negalimu. Ir-gi jie mokėjo laimėti *tylų jo pritarimą*, pakišę jam po akių pareigas ties šalimi ir cariškąją šeimyną, kurios būviui grėšias caro pasielgimas. Rods, suokalbininkai stengėsi patikrinti Aleksandrui, kad jiems rūpėjo tik-tai prašalinimas Povilo nuo sosto, perlėjimas jo valdžios, blėdingos viešpatijai ir ypatoms, ant ypatos sugėbinčios lenkti valdžią.

Įvykdinimui pasikėsinimo aprinko naktį iš 23 į 24 d. kovo 1801 m. Be Pahlenu, Panino ir vieno iš Zubovu, niekas dar iš pradžių nebuvo įtrauktas į paslaptį apie suokalbio išgales. Tik-tai paskirtos dienos vakare generolų ir officierų puotoje kniazius Zubov, puotos gaspadorius, perstatė susirinkusiems neatbutinumą priversti Povilą, kad pasirašytų po abdikacija. Tie, kurie svyravo, tapo nuraminti patikrinimu, kad atmaina yra leidžiama paties sosto įpėdinio.

"Pasiskirstė į dvi govėdi — (taip rašo minių au-

torius) — iš kurių kožna susidėjo iš 60 maž-daug generolų ir officierų. Du Zubovu, Platonas ir Nikalojus, su gen. Bening-senu, buvo vadais pirmos govėdos, turinčios eiti tiesiog į Šv. Mykolo palocių. Antrąją pakreipė į vasarinį daržą vadaujantis Pahlenas.

"Riksmi ištikimo tarno, jauno liokajaus, vienintėlio apgynėjo, kokį valandoje paskutinio pavojaus turėjo tas galiūnas, labiau negu kuomet-nors įtikėjęs į savo galybę, apsiauptas triguba eile mavrų ir sargybų, sukraupino suokalbininkus. Kniazius Zubov persigandęs kalbino atgal atsitraukti. Gen. Bening-sen čiupterėjo jam už peties, dračiai priešindamos taip pavojingam patarimui, kurs galėjo prapuldyti visus. Hanoverietis Bening-sen buvo vienas tų, kurie vos tąjį vakarą teatsižinojo apie suokalbį. Tad nulėmė viską ir pats atsitikimas ir jo pasekmės dėl Rosijos, lyginai kaip dėl Europos.

"... Išgastis suparaliziavo ciesaoriaus mintis, atėmė kalbą; drebėjo visas. Pasodino jį ant krėslo prieš biurą. Ilgas, sausas, išblyškęs ir kauluotas veidas gen. Bening-seno, su skrybėle ant galvos ir nuogu kardu rankoje, turėjo jam išrodyti baisia šmėkla. "Šviesiausias Pone, tarė generolas, esi mano suiminiu ir lioveisi viešpatauti! Išsizadėk karūnos, pasirašyk tuojau po aktu abdikacijos laban d. kn. Aleksandro". Ciesaorius negalėjo nieko atsakyti. Įdavė jam plunksną į ranką. Tur būt turėjo parengtą abdikacijos formą. Drebėdamas ir beveik nepritamnas turėjo paklausti!..."

Patėmytina, kad Povilo užmušėjai, pirmutiniai viešpatijos dignatoriai, nepasitenkino atėmę jam gyvastį. Tai ne Brutųsų būta!... Darkė jį su nuožmumu tarsi paskučiausie kraugėriai.

"Nelaimingas Povilas pasiliko viens ant vieno su žmonėmis persiėmusiais asmeniška ir pasiutusia jopi neapikanta už neteisas, persekiojimus, o net už nepritarimus, kokius nuo jo patyrė. Jis tuojau patėko jų pasityčiojimams ir nelaboms nuoskriaudoms. Grovas Nikalojus Zubov, žmogus atlėtiško pavidalo (kurį vadindavo Zubovų šeimynos Aleksiu Orlovu) pirmas, kaip pasakoja, užsikėsino ranka ant savo monarcho. Kada tą rubežių sykį peržengė, niekas jau nebus laikė suokalbininkų. Caro susikrimitimas, pilningas pasidavimas nenuginkluodina nė vieno. Daro jį tik-tai jų akyse lygiai vertu paniekimo ir juokingu, kaip neapkęstinu. Muša jį. Vienas iš suokalbininkų atsega savo šarfą; užmeta ją ant kaklo ciesaoriui. Jis trukčioja; gresmus pavojus, neišvengtina mirtis sugrąžina jam balsą ir šiek-tiek pajėgų. "Oro!" šaukia jis "oro!" — kimšdamas tarpu apikaklės ir fatališkos šarfos vieną ranką, kurią paspėjęs buvo ištraukti iš galabytojų... Suokalbininkai atplėšia ranką; suveržia šarfą traukdami už abiejų galų su nuožmiu pasiutimu.

"Jau nelaimingas caras neteko kvapo, o dar įsispyrė tempia šarfą. Velka lavoną, kumščioja rankomis, ko-

* Z pośmiertnych rękopismów wyd. przez Br. Zaleskiego.

jomis spardo. Tuomet kiti, ano suokalbio bailiai, įsi-smerkia; prisideda prie tų, kurie atliko žmogžūdybę ir pralenkia juos nuozmume ir žiaurume!...

“Klyksmas: Povilas jau nebgyvas! apgirdo visus džiaugsmu, ir išvelka iš visų jausmą mandagumo bei asmeniško vertingumo. Suokalbininkai laksto su trūkšmu po koridorius ir palociaus salionus, pasakoja vieni kitiems nuduotinai didelius savo darbus; daugelis jų patenka į priedvarines aludes. Apšaukia toastus už mirtį to, kuris jau gyvuoti pasiliovė!”

Kniazius Petras Dolgorukov, pasakodamas apie Povilo nugalabijimą, dar priduria, kad sosto įpėdinis Aleksandras leidė reikalauti nuo tėvo, kad atsisakytų nuo karūnos, ir dar prižadėjo, bet tik žodžiu, duoti viešpatijai konstituciją.

“Kaip tik Povilas tapo užmuštas, Pahlen ir trys broliai Zubovai, ateidami pas Aleksandrą, pranešė jo užkopimą ant sasto ir priminė jam jo pažadėjimą. Tad trys iš suokalbininkų, kurie taip-gi dalyvavo pasikėsinime ant Povilo: gen.-adjutantas Uvarov, gen.-majoras Talyzin, vadas Preobraženskiškio gvardijos pulko, ir pulkininkas kniazius Petras Volkonskij, Aleksandro adjutantas ir numylėtinis, pagrasino, kad tuojau pašauks po ginklu Preobražencus, ir reikalavo apskelbti Aleksandarą savavaldingu monarchu ir ponu.

Tai-gi visur ir visados viliugai! visados keletas klupščių tarnapalaikių, nevalninkų dėlei asmeniškų siekių pašvenčia gyvastį, turtą, butį milijonų ir ateinančiųjų gentkarčių! Tas pats pasiantrino užeinant ant sosto Aleksandrui I, kaip ir prie jo priešpėdinių, pasistengiant apriboti monarchiškąją valdžią! Tas pats atskartoja vėliaus prie Nikalojaus I.

Pasakoja, lyg apgindami Aleksandrą, kad jis iš dvaro prašalines vyriausius Povilo užmušėjus ir paliepė, “vengti sutikimo su jo ypata”. Bet tatai jau atrodo, kad Aleksandras gerai žinojo apie siekius piktdėjų. Galiaus jis perdaug turėjo proto, kad nepermatęs būtų, jog priverstinas ciesoriaus atsisakymas, ant ko jis “davė tylų leidimą”, turėjo, o bent galėjo pasibaigti mirčia. Juk atminė paveizdą jau skaitlingų caržūdysčių, kad būtų galėję abejoti apie tokią pasekmę. Žinojo ūpą priedvarinių magnatų, kurie tradicijiškai, iš gentkartės į gentkartę, priprato daryti palocines revoliucijas, nugalabindami viešpataujančiuosius. Nors Povilo abdikacija būtų ir ramiai įvykusi, koks likimas laukė jį tuomet? Be abejonės uždarymas Šlisselburge ar kitame kalėjime ilgam, sunkiam merdėjimui, kaip kad buvo su Dimitru Ivanovyčiumi, užmuštu liepiant carui Borisui, arba su Ivanu Antonovyčiumi, dejuojančiu per 20 su virš metų tamsynėje, o galiaus taip-pat nugalabytu. To reikėjo tikėtis tuomi labjaus dėl to, kad Povilo pobūdis buvo nepalengiamas, iki jautė spėką, ir kad po savo puse turėjo kariūmenę, kuri jį tikrai mylėjo. Taigi palikti Povilą ant laisvės, privertus jį

atsisakyti nuo karūnos, negalima buvo. Juk-gi Aleksandras žinojo apie tą visą. Galiaus kodėl, bent dėl akių, nepaliepė aštraus tyrinėjimo? Kodėl nenubaudė tėvo užmušėjus? Juk visas Povilo mirties išgales žinojo. Jos juk nebuvo nė vieša paslaptimi. Buvo tai darbas atliktas atvirai. Skelbė apie jį viešai. Fon-Vizin apskelbė surašą suokalbininkų ant Povilo gyvasties. Užmušėjai gyrėsi; laikomi buvo karzygiais. Kokia paslaptis taip svarbiame atsitikime galėjo užsilaikyti, kada joje dalyvavo bent 60 ypatų? O po užmušimo caro tytveikos grumdėsi po palocių, kuriame piktdėjystė įvyko; nesa niekas tuomet ir nemanė ją dangstyti ar slėpti. Žmogžūdos ir suokalbininkai vieni gėrė, kiti lėkė pas Aleksandrą su ta linksmia naujiena, kiti užsiėmę buvo prirengimu sau tinkamos stovėnės vyresnybėje, naudodamiesi neišvengtinomis atmainomis. Kada pranešė Aleksandrui, kad jau viskas atlikta, naujas monarchas atsilies rami: “Kokis tai lapas historijoje!” Tai buvo jo pirmi žodžiai ištarti Pahleni ir Zubovui, kada tie apskelbė jam nugalabijimą tėvo. Taja žinia matomai taip sūnus apsidžiaugė, kad išsyk nesūmojo atlošti komediją desperacijos, nors taip labai išsilavino nudavinėjimo dailėje. O vienok tikrai žinojo, kad Povilas buvo tikras tėvas, nesa paveidumas gymio neleido abejoti tame. Taigi net sūnaus jausmai taip baisioj, kiltoj valandoje neatsilies jame. Ar galima būtų tikėtis, kad tokį žmogų patrauks žmoniškas jausmas prie tautos, o ypačiai prie vargšų lietuvių? Kadangi smiliausia dėme jo pobūdžio buvo noras įngyti sau populiariskumą Europos dvaruose, pirma jo mintimi, kaip tik spėjo gauti žinią apie tėvo mirtį, buvo rūpestis apie viešąją opinią. “Ką pasakys Europa?” šukterėjo jis įeinančiam valstijos sekretoriui Troščinskiui, pašauktam į palocių sustatyti manifestą apie parėjimą ant sosto Aleksandro I. Tai vienintėliai žodžiai, kuriais pagarbino savo tėvo atmintį. Žmogžūdos gavo vietas ir augštus urėdus, vieni Peterburge, kiti provincijališkuose miestuose. Iš anų trijų, kurie pasipriešino konstitucijos įvedimui, Tolyzin veikiausiai pasimirė, o Uvarov ir kniazius Volkonskij, nors prigulėjo prie Povilo užmušėjų gaujos, tapo apipilti cariškos šeimynos mylistomis. Net caras Nikalojus Pavlovyčius (rods nepanašus į Aleksandrą) neužmiršo jų. Kniazius Petras Volkonskij mirė vos 1852 m., kaipo 80-metinis senis, išbuvęs paeiliui feld-maršalu, cariškojo dvaro ministru, ministru “udielų” (karūnos lobių) ir orderių kancleriu. Teodoras Uvarov prie Aleksandro I pastoj vyriausiu cariškos gvardijos vadu ir viešpatijos tarybos sąnariu. Galiaus reikia pridurti, kad Aleksandras I, tobūlai mokėdamas nuduoti širdies gerumą, žinomas buvo savo užsispyrimu; už jokias įžeidas nebuvo permaldaujamas. Vienok suokalbininkai kurie dalyvavo Povilo nugalabijame, jaigu nevisi tapo pamokėti, tai bent niekados nenukentėjo nė mažiausio persekiojimo.

Tėvynė.

V. K. Račkauskas.

Tėvynė... Tėvynė... Žavėjantis žodis!
Kiek skausmo paduodi išeivio krūtinei...
Kiek drebančio džiaugsmo, Tave prisimini...
Kiek lūkesčio karšto... Brangiausia Tėvyne!

Tave kad išvydus... prie žemės prikritis,
Prie josios nuvargintą širdį priglaudus,
Gausiom's ašarėlėm's suvilgyti žolę,
Pirm ją pamylėjus, prie lūpų prispaudus....

Tave kad išvydus tik valandą vieną!
Nors lašą Tavo šilumos paragavus....
Kad Tavo vėjelį pajutus ant veido!....
O paskui — nors mirti, sapnų nesapnavus!....

Beširdis likimas... nedoras likimas,
Atskyręs nuo Motinos mylintį vaiką,
Nunešęs, lyg gėlę, į švietimą žemę,
Ir metęs ten skausmui be galo, be saiko!....

Sugrįžk man, brangioji!... Vienai valandėlei!
Daugiau aš netrokštu: iš džiaugsmo daugybės,
Kurs kilti turėtų, Tave paregėjus,
Numirčiau ant vietos... iš džiaugsmo daugybės...

I. X. 1910.

V. K. Račkauskas.

“...Ir Gyventi!...”

Baisi buvo tuokart naktis.

Niekados nepamiršiu tos nakties: ji taip giliai įsėdo man į atmintį, taip apvilko širdį nuliūdimu, kad, nors jau ir daug laiko prabėgo, regiu viską kuoiškiausia, kiekvienas, nors ir smulkutis ruožas aiškiai man matosi ant viso tos nakties paveiklo.

Šaltas iš šiaurės ateinąs žiemos vėjas draskė langinę. Kaukė, nelyginant smūgiais šeriamas šuo. Jautėsi, kad jis nori atplėšti langinę, išmesti langą ir įpulti į kambarį su pluoštais sauso šalto sniego.

Aš dabojau sunkiai sergantį savo draugą Joną.

Jis sirgo džiova. Ir baisi liga apėmė visą jo krūtinę, kankino neapsakomai, draskė gerklę, varė ant kaktos ir veido šaltą prakaitą. Baisu buvo žiūrėti, kaip kankinosi tas jaunas žmogus.

Dabar jis miega. Aš užsiziūrėjau į apitamsų kam-pą ir paskendau mintyse.

Vaidenosi man dar netolima mūsų praeitis. Męs buvome trys draugai: aš, Jonas ir Matas. Gimnazi-joje būdami, buvome sutvėrę trijų draugystę. Kū-dykių žaislas! O vienok jis ir šiandiena, yra man šventas ir brangus: tuokart veikė mummyse niekuo ne-uznuodyti jausmai, geri ir prakilnūs norai. Net var-dus sau apsirinkome: Vadovas, Spindulys ir Varg-dienis... Spinduliu buvo Jonas, Vargdieniu — Ma-tas, o aš Vadovu... Įstatus surašėmė... Mudų su Jonu niekad įstatų nelaužėme, tik Matas kar-tais nė iš šio, nė iš to sukeldavo nesusipratimus... Jau tiek metų prabėgo nuo tos valandos, o vis man miela yra ją atsiminti. Nekalta ir šventa jaunystė!

Ir šiandieną kuo virtome?... Aš — gyvenimo suėstas, energijos nebetekęs, nors dar ir jaunas žmo-gus... Jonas — štai jau merdėja... Matas — jis į kunigus išėjo, klebonu yra, turi daug akcijų įvairiose vertelgystėse, kaip bankuose, girių eksploata-cijos kompanijoje ir kitur. Jis visa krūtine įtraukia į save šių dienų gyvenimo gerybes, net pasigeria jo-mis. Kokia likimo ironija: Vadovas — be ener-gijos, gyvenimo nuvargintas... Spindulys — kovo-ja su mirčia... Vargdienis — plačia burna gy-vena....

— Vladai... — silpnai pašaukė mane Jonas. — Ar tu nemiegi?

— Ne, o kaip tau?... gal kiek lengviau?... užklausiu, pasilenkdamas prie jo.

— Ką tu kalbi? man bus lengviau... Man niekad nebus lengviau, jai bent kuomet galas ateis....

Sunkus kosulio paroksizmas užpuolė nabagą. Pa-mėlinavo, prakaitu apsipylė... rankomis tik graibsto orą, griebiasi už krūtinės, gerklės....

Perėjus kosuliui giliai į priegalves įleido galvą ir ilgai žiūrėjo prieš save ašarų apvilktom akim.

— Vladai, ar tu mane tikrai myli? — netikėtai užklausė mane širdingai ir šiltu balsu.

— Myliu, Jonai. Tau negera kalbėti, tu nekal-bėk, juk žinai, kad aš tave myliu....

— Kaip draugą? kaip brolių?...
— Taip, kaip brolių...

— Sakai, kad nekalbėčiau. Pats žinai, kad jau prisiartina mano paskutiniai valanda.... Vis viena, nebegyvensiu ilgai... dar valandą, dvi — ir bus galas....

— Jonai, Jonai... — sušukau, o pačiam tarsi kas už gerklės suėmė.

— Aš noriu išsipasakoti... noriu, kad tu žino-tum apie vieną, ko niekas dar nežino... Tau pa-sakysiu... Žinai, mane visi, ir tėvai laikė vaiku. Sakė — nepastovus, kūdykiškas, sentimentų pilnas... Ką gi aš turėjau padaryti... Toks jau buvau nuo pat mažens... Vladai, ar prizadi niekam nesakyti....

— Nesakysiu.

— Bet niekam, tik tai ypatai, kuriai aš liepsiu.

— Gerai, prižadū.

— Matai, aš dar gimnazijoje būdamas — įsimylėjau į Onutę Taraškiutę, žinai dvarininko dukterį... Aš ją labai mylėjau, taip mylėjau, kad už ją ir gyvastį duočiau... Pameni, kaip mes tankiai su Matu susipykdavome — tai vis būdavo dėlto, kad jis ją pajuokdavo. Kaip jau išaugau ir išėjau iš gimnazijos, maniau, kad tai vis kūdykio jausmai, kad viskas pereis, dings, it sapnas... Bet kur tau! Jausmas sustiprėjo, kėlė manyje audras. Kentėjau begalo. Mačiau, ją kelis sykius tiktai... Mane užžavėjo jos balsas, akis, veidas, viskas... nieko joje netobūlo nemačiau... Ir niekam aš nesakiau apie savo meilę... Aš numaniau, kad ji nesupras manęs, ji taip maža pažinojo mane, kad jai tikrai būtų sunku apvertinti mano jausmas... Teisybė pasakui mes arčiau susipažinome, bet tuokart aš jau sirgau. Jaučiau, kaip iš po mano kojų bėgą žemė, kaip mano dienos yra suskaitytos...

Ir vėl kosulys, dar aršesnis, apniko jį. Suėmiau jo galvą ir laikiau priglaudęs, prie krūtinės, kad jam kiek lengviau būtų. Kosėjo ilgai, begalo ilgai! Po ilgai valandai, pasilsėjęs, vėl kalbėjo:

— Kovoju su savimi. Jausmai liepė pasakyti jai viską, išdainuoti visą meilės dainą, bet protas draudė. Ji jauna, sveika, gėlė tik pražydusi, aš — ligos, baisios, nebeišgydomos ligos, apimtas, gėlė serganti... Ar aš galėjau jai sakyti?... Ne...

Aptilo, užsimąstė. Par jo veidą perbėgo kaž-koks man nesuprantamas šešėlis, perbėgo ir paliko žymų pėdsaką ant surauktos kaktos ir skaudžiai sutrauktų lūpų.

— Kaip baisu!... kokia didelė neteisybė!... prabilo.

— Kame?

— Kame?!... Ar gi tu nematai? Ar tai teisinga? Ko aš mirštu?... Ar aš negaliu dar pagyventi, pasidžiaugti?... Man baisu — aš matau didelę neteisybę tame, kad neturtingi tėvai, matydami, jog neišleis vaikus į mokslą, veža juos mokyklosna... Vargsti, kad tik ką pasiekus, kad daugiau protą palavinus... vargais, negalais... ir baigi taip, kaip aš dabar... Be reikalo... Ar negeriau būtų nieko nežinoti, negeisti... ūkininkauti... ir gyventi? Jo balse girdėjosi, skaudus ir baisiai karštas skundas ant visos praeities, taip lengvai ir greitai suėdusios jauną gyvastį, kad dar prie gyvenimo slenkščio jau turėjo perpult ir prazūt... Gal jis teisingai skundėsi? Nežinau.

— Ar aš neturiu tiesos gyventi? O aš taip trokštu gyventi, taip noriu... neapsakomai noriu... Tu to ir suprasti negali... Tik pamįslyk... Tavo vienmečiai sveiki, jauni, pilni gyvenimiškos vilties ir

spėkos, o tu — matai, kaip kas diena, kas valanda, kas sekunda vis arčiau ir arčiau prieina baisi, šalta mirtis... nebuvimas... amžinas visko užmirimas... Kaip baisu! Ir kaip neteisinga! Ir čia niekas negali pagelbėti. Mirtis tokia yra galinga, kad jos neapveiksi... Iš pradžių aš kentėjau, kankinausi dvasioje, bet paskui supratau, kad jau pagalbos nėra ir kankinimos tik apsunkena mane... Pasivedžiau mirčiai...

Kvėpavo greitai ir giliai. Krūtinė kilnojosi augščiau, kvapas iš krūtinės lėkė laukan švilpdamas. Matėsi, kad jam ne tik sakiniai, bet ir vienas žodis ištartai yra sunku.

— Onutė nežino, kad aš ją myliu...

Ištraukė iš po priegalvės konvertą, iš kurio išėmė Onutės paveikslėlį ir tarė man:

— Atiduok jai tą paveikslą, kaip aš numirsiu... ir pasakyk, kad niekas jos taip nemylės, kaip aš... niekas... niekados..

Perpuolė ant priegalvių, užsimerkė ir tyliai gulėjo. Veidas buvo taip baltas, kad net smulkutės gislėlės matėsi ant jo mėlynomis siūlėmis atgulsiusios.

Kalbėdamas įvargo. Jaučiau, kad tas neišeis jam ant gero. Nepoilgam su didele spėka atsikartojo vienas po kitam keli sunkūs paroksizmai kosulio ir kraujas veržėsi iš gerklės. Po kiekvienam kosuliui su pastebėtinu šaltumu, Jonas sakė jį mane:

— Vladai, jau artinasi... nebetoli...

Ir jo žodžiai kaskartas buvo silpnesni...

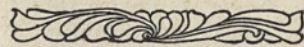
Ko aš neduočiau, kad galėčiau draugui pagelbėti ir aplengvinti!

— Vladai!... Vladai, — pasikėlė ant lovos, konvulsiskai suėmė mane už rankos, — jau atėjo... antai... jau... jau...

Krūtinė baisiai pasikėlė, knarkiantis kosulys išsiveržė iš gerklės draug su gabalais sukepusio kraujo ir Jonas, puolė ant priegalvių negyvas. Ne kentėjimas atsispindėjo ant jo nubalusio ir prakaitu apsipilusio veido, ne baimė; mačiau iš jo veido ir akių dar neužspautų skaudžiausių jo skundo žodį:

—...ir gyventi!...

IX. 1910.

Kalėdų Kaukė.

Lietuvos Gīrioje.

Prologas ing neparašytąjį veikalą.

Mėnesiena. Krinta švelnūs šešėliai.
Lietuvos gīrios tankumynas.

DVASIŲ DEIVĖ.

Pusplikė, balta marška teapsisiautus.
Nuvargus, išbliškus.

Da girios čia ošia,
 da girios čia šlama,
 da žaliosios šnabžda...
 Mane jos čia gaubia,
 mane da čia myli,
 mane da gaivina...—
 O, maža belikę
 man vietos šioj žemėj!...
 Tiek siaura patapo
 ir trošku tarp dulkių!...
 O buvo kadaisiai
 krūtinėje viltis,
 Dievaitė — tariausi
 įgausianti plotus,
 apimsianti sielas,
 uždegsianti liepsnas
 širdžių milijonus, —
 ir didelė saulė,
 ugninė galybė
 šios žemės platybėj
 liepsnosiant ir degsiant...
 Ak, buvo kadaisiai
 ši didelė Viltis,
 gyveno...
 Tik vyliaus gal būta...
 Suskaldyta sielos,
 atšaldyta širdis,
 neb' uždegu nieko
 ugnim aš saulėta...

Mąsto nuliūdus; paskui užsidega, kalba maldingai.

Ar viskas būt dingę?...
 O mylimos girios,
 O girios!
 Tarp jūsų esmi aš,
 tarp jūsų aš laukiu,
 tarp jūsų geidžiu dar,
 tarp jūsų degu dar
 ugnim amžinatvės!...
 Ar būsit, o girios,
 ar būsit jūs *mano*,
 ar būsit?!

Toli kasžinkur girdėti užmas.

O oškite, girios!
 O siaubkite, girios!
 Kalbėkit saviškę jūs kalbą!
 Sklandysiu tarp jūsų,
 Lakiosiu tarp jūsų!...
 Dvasia — aš čia noriu gyventi,
 čia kurti,
 čia rasti
 Dievonamį savo!...
 O, oškite, girios,

bylokite, girios,
 o žaliosios, gauskit!...

Baltų dvasių vilkstė atūžia iš tankumyno, gigeda pa-
 lengva išsisklaisto tarp krūmų ir stovi ten, kai ūkas.

DVASIOS.

Gieda.

Uu-uu, u-u-u, ū...
 Girioj klajojom
 girios mėš sielos,
 laukēm ateisiant
 Deivės, didžiosios...
 Uu-ū...
 Kursim, kursim šventą ugnį,
 mūsų Deivė yr čionai!...
 Uu-ū
 Ji atskrido užmirštoji...
 Jos krūtinėj dieguliai!...
 Uu-uu-ū...

DVASIŲ DEIVĖ.

Čia kibirkštis mano užlikusios,
 prieš amžius pasaulėn paleistosios!...
 čia būna,
 čia giesta,
 čia ilgesiu mano gyvena!...
 Čionai tad tikiuosi atgimsiant!
 Čionai užliepsnosiant, kai saulė!
 Čia ainiai dar likę,
 čia galę atgyju,
 čia dega išnaujo krūtinėj
 geismai begaliniai! —
 Čionai aš kurėjų-kurėja
 ir kurdint ir deginti noriu! —
 O dvasios, ateikit!
 O dvasios, apsupkit mane, karalaite!
 O dvasios,
 o skaisčios gulbaitės,
 o mylimos mano,
 o dukros! — Sakykit,
 ko siekė jūs galė,
 ką traukė jusypi,
 kame jūsų ugnis sukurta?
 Sakykit!

DVASIOS (*krūmuose*)

Mums liūdna...

Dvasios apsupa Deivę.

PIRMA DVASIŲ

Nesukurta da mūs ugnis,
 mūsų grožę šalnos ėda,

ir ugnis paniekoj likus,
ir męs pačios vos begyvos.

ANTRA DVASIŲ.

Sumazėjo, sudulėjo
žmoguje žmogus,
Kas dar didelio palikę
atsitolino nuo mūs.

DVASIŲ DEIVĖ.

Ir neveikė jūsų trauktuvai,
nekėlė audrų širdyse?

PIRMA DVASIŲ.

Persilpnos, permažos tos širdys,
perminkštos pakelti audroms...

ANTRA DVASIŲ.

Dirbynė įlindo į žmogų,
jo ilgesius sumalė kruopuos.

DVASIŲ DEIVĖ.

O jūs da kaip gyvos užlikot?

PIRMA DVASIŲ.

Ag ūžia dar liūdnosios girios,
dar sklandom ir męs tarp žaliųjų...
ag yr da širdžių žmogiškųjų...

ANTRA DVASIŲ.

Mūs Deivės, didžiosios kurėjos męs laukēm!
Tikėjom ji ugnį sukursiant!

DVASIOS.

Kurėjos, kurėjos męs laukēm!
Tikėjom ji ugnį sukursiant!

DVASIŲ DEIVĖ.

Tad taip tebūnie!
Tarp jūsų esu aš dabar,
tarp dvasių dvasia pradėjėja!
Tarp jūsų džiaugiuos aš ir augu!
Naujai jūs pagimusios esat,
naujai man nuo saulės nukritę!
Jūs ilgesio mano nešėjos,
jūs virpančios širdys,
jūs begalių ūkas,
jūs bėgalių bėgalės mano!...
Ir štai dabar męs gabija,
ir štai dabar visos męs liepsnos!
Ir liepsnas išplėsime savo!

O lėkkime, dvasios!
O kilkime, dvasios!
O skriskim ugniniais sparnais!

DVASIOS.

O lėkkim! O kilkim!
O skriskim ugniniais sparnais!

DVASIŲ DEIVĖ.

Į sielas didžiasias!
Į širdis žmonių žmoniškųjų!

DVASIOS (atliepdamos).

...Į širdis žmonių žmoniškųjų!
O skriskim ugniniais sparnais!

UŽSIDENGIA.

Astronomiškai Vakarai.

Vakaras antras.

Nuo Graikų iki Kopernikui.

Astronomiškai-filozofiškos graikų paėvalgos. Graikai labiau mėgdavo dailę ir abstraktišką mintijimą; pas juos nebuvo palinkimo prie ilgų dabojimų kokio nors apsiereiškimo gamtoje. Jų raštuose yra daug daleidimų iš astronomijos, bet maža tesiranda tyrinėjimų ir apskaitliavimų; mintys, kurias graikai išreikšdavo apie astronomiją, būdavo tankiausiai paliekamos be rimtų prirodymų ir be tolimesnių gvildinimų. Kad ir apie žemės išvaizdą — kiek įvairių minčių buvo pas graikus! Vieni sako žemę esant plokštuma, kiti — cilindras, tretis — kubas. Vienas tik Aristotelis bando prirodyti kad ji yra apvalaina. Ir visi vienok pripažindavo, kad žemė yra visatos centras, nekruta ir aplink ją sukasi visi dangaus kūnai. Iš čia tad kilo daugybė klaidingų nuomoniavimų, kurie visi rišiosi tarp savęs. Jai žemė nekruta ir apie ją sukasi šviesybės, tai reiškia, kad jos yra pritaistytos prie mėlino dangaus skliausmo.

Tatai Anaksimenas tvirtimo, kad "dangaus skliausmas yra kietas, krikštolui panėšus... žvaigždės yra įmuštos į sferišką paviršį, lig vinys". Empedoklis skelbė, kad dangus — tai kieta masa; ji pasida-

riusi iš efiro, kurį ugnies elementai pavertė į krikštolą. Ksenofanas aiškino, kad saulė tai ne kas kitas, kaip degantis debesys; kad įvairių šalių apšvietimui yra kelios saulės ir keli mėnuliai; kad žvaigždės užsidega vakare, o gęsta ryto metą. Anaksagoras mokino, kad efiras turi savyje ugnies ypatybes; besisukančio judėjimo apimtas, jis atplėšia nuo žemės akmens šmotelus, uždega juos ir iš to pasidaro žvaigždės. Tas pats filozofas atsidrąsino išreikšti mintį, kad saulė — tai esanti ugninė masa, nei kiek nemažesnė už Peloponezą. Toji nuomonė atrodė lig piktžodžiavimas, tad filozofas likosi pasmerktas mirtin; pasidėkavojant draugų įtekmei mirties bausmė pakeista ant išgijimo.

Pythagoro mokymas užsitarnauja atidžios. Prie išminties mokslų užsidegęs, tasai filozofas daug keliavo, susipažino su Aigypto kuningais ir jų mokslu, mokinosi pas chaldėjus, susiartinio su persų magais. Jo pažiūras užlaikė mums jo mokiniai savo raštuose; jie pripažino žemę esant apvalainą. Plutarchas sekančiai išreiškia tą jų pažiūrą: „Žemė ne yra nekrutanti ir neužima sukimos centro. Ji pati sukasi apie ugnį. Nėra galima pripažinti žemę pirmučiausia ar svarbiausia visatos dalimi...“

Tatai senovės filozofai neturėjo savo pažiūroms pamato; jų tvirtinimai nebuvo niekuo rimtu paremti. Paskui jau, kuomet pasaulei užgimė tokie minties galiūnai, kaip Leonardo da Vinči, Galilėjus, Njutonas (Newton), Bernulli, d'Alamber, Laplasas, Proni, Gaussas, Ponselė, Faradej, Reichenbachas ir daugybė kitų, įvyko neapsakoma perversmė visoje pasaulėžvalgoje: ant jų minties darbų atsirėmė visa kultūra, visas dabarnykštis civilizuotas gyvenimas.

Negalima yra mažinti senovės mįslių nuopelnų, kuriuos jie suteikė žmonijai, bet reikia žinoti, kad ir jų mokslas anais laikais ir jų darbai tebuvo prieinami mažam bureliui geniališkų ir šiaip sau žmonių, turinčių galę pasišvesti mokslui. Senovėje nežinota dar nei tų pamatinių dalykų, su kuriais mes gauname susipažinti dar pradinėse mokyklose. Pavėizdan Archimedas yra pasakęs: „duok man vietą, kad galėčiau atsiremti, ir aš pajudinsiu žemę!“ Kaip būtų nusistebėję senovės žmonės, jai jiems kas būtų aprokavęs, kiek prireiktų laiko pakrutinimui žemės su pagalba lėverio ir žmogaus spėkos. Išsiaiškintų, jog Archimedas būtų turėjęs spausti lėverį par 20.000 milijonų metų, kad pakelti žemę tiktai ant vieno milimetro.

Astronomija, kaipo mokslas, tikroje žodžio prasmeje, apsireiškė pas Graikus tiktai aleksandrinėje galybėje, t. y. tuokart, kuomet, Ptolomėjams remiant, Aleksandrijoje susisprietė visi mokslai ir dailė. Apie 300 m. prieš Kristų mes užename Aleksandrijoje tikruosius Graikijos astronomus — Timocharisą ir Aristillą; jiedu sistematiškai dabojo dangaus skliausmą ir tokiu būdu nurodė ateities žmonėms kelius.

Už 100 metų po jų apsireiškė Eratosfenas, pirmasis pabandęs nurodyti žemės didumą. Tą uždavinį išrišdamas, jisai suprato, kad žemė yra apvalaina ir su pagalba nedidelio lanko jis aprokavo žemės didumą. Pagal Eratosfeną aplink žemę turėtų būti 250.000 stadijų, arba 6250 geografiškų mylių; ištikrųjų gi aplink žemę yra 5400 mylių, klaida nedidelė, ypač jai paimsime atidžion, jog tas matavimas buvo pirmučiausias. Eratosfenas išrado didelius instrumentus, vadinamus armillariškais sfėromis, su kurių pagalba būtų galima nurodyti dangiškų kūnų padėjimas. Ant senatvės Eratosfenas apako; pasakojama, būt jis nusimarinęs badu iš susikrimitimo, kad, apakęs, nebegalėjo daryti tyrinėjimų.

Tarp jo pasekėjų minėtinas yra Hipparchas (160 — 125 prieš Kristų). Jo raštai dingę. Bet spėjant iš to, ką panaudojo iš Hipparcho į savo raštus (Almagesta) Ptolomėjus, Hipparchas buvo didžiausias senovės pasaulės astronomas. Yra pasakojama, kad jis įtėmijo pasirodymą naujos žvaigždės Skorpijono žvaigždynė. Ištikrųjų ir chinų metraščiai mini apie žvaigždę-viešnę (ke-zing), pasirodžiusią liepos m. 134 m. prieš Kristų. Spėjama, kad tasai atsitikimas davė Hipparchui mintį parašyti žvaigždžių katalogą. Hipparchas bandė daboti planetas ir jų judėjimą, bet neatsidrąsino apskelbti jų judėjimo sistemo.

Tai atliko Klaudijus Ptolomėjus (gyvenęs apie 130 m. po Kristui). Svarbiausias jo raštas buvo uzvadinintas „Megale syntaxis“, arba „Didi būdavonė“, su laiku tas vardas pakeista iškraipytu arabų žodžių „Almagest“. Beveik pusantro tūkstančio metų minėtasai raštas buvo laikomas geriausiu ir tikriausiu astronomiškų žinių šaltiniu. Išaiškintas tame rašte planetų judėjimo sistemos, viešpatavęs iki Koperniko laikui, buvo ir yra žinomas vardu Ptolomėjaus pasaulinis sistemos.

Štai kaip tas sistemos atrodo. Žemė yra nekrutantis pasaulės centras, apie kurį sukasi visos šviesybės; arčiausiai yra Mėnulis, toliau Merkurus, Venera, Saulė, Marsas, Jupiteris ir Saturnas. Kiekvienas paminėtų dangaus kūnų turi savo sfėrą; visa tai yra viduryj aštuntos sfėros, kuri tvarko žvaigždžių judėjimus.* Minėtų aštuonių sfėrų neužteko išaiškinimui visų dangaus kūnų judėjimų, tad Ptolomėjus įvedė dar tris, platesnes. Kraštutinė vadinosi „Pirmasai judintojas“; šios sfėros užduotis buvo teisingai ir lygiai apsukti visatos kūnus į 24 valandų laiką.

Bet kaip išaiškinti planetų judėjimas? Jis labai nevienodai teapsireiškia: sykį planeta eina priekin, kitą sykį stovi neva ant vietos, o kartais traukiasi atgal. Abelnai sakant, planetos daro ant dangaus skliausmo

* Kalbėta jau apie tai No. 2 „Laisvosios Minties“. Atkreipiame atidžią skaitytojų į dro Jono Šliupo kningelę *Kiek senovės Graikai ir Romėnai prisidėjo pastūmėjimui gamtos mokslų priekin*. Ten nemaža yra pavesta vietos Astronomijai. Red.

kilpas, ir iš čia jų vardas paeina, nesa "planeta" reiškia "klaidžiojanti šviesa". Kad tą sunkų ir painų dalyką išaiškinti, Ptolomėjus privedė šitokią teoriją: planeta eina ratu apie tam tikrą savo centrą; tuo pat laiku tas centras lekia aplink žemę; suvienijimas dviejų judėjimų, vieno į priekį, o antro aplinkinio, padaro kreivą liniją, susidedančią iš visos eilės kilpų. Mazi vingiai pavadinta "epiciklu". Kuomet tyrinėjimai pasidarė kiek tikresni, pasirodė, kad vien epiciklų nepakanka; prirėkavo ant vieno epiciklo būdavo ant- rą, o bebūdavo ant juos, tūli astronomų galų gale prieidavo visai prie nesuprantomų išvedimų. O juk kiekvienam aišku, kad gamta pasiekia savo tikslą visai paprastais nesukrautiniais būdais. Tatai ir klausimas apie epiciklus, kam jų reikia, apie kokius tuščius centrus sukasi planetos — pasiliktu niekuomet neišrišti, jai nebūtų tvirtinama, kad visa tai atsibuna dėlto, kad netramdyti žemės ramybės. Ptolomėjus pats gal ir nebuvo įsitikinęs, kad jo aiškinamas sistėmas buvo užbaigtas ir tobūlas, bet dalykai taip susidėjo, kad jo teorija likosi priimta, kaip neatmestina ir neabejotina teisybė.

Pirmučiausiai Ptolomėjaus pasaulinio sistemo klaidingumą pamatė ir parodė garsus dailininkas, Leonardo da-Vinči. Jis buvo vienas tų genijų, ant kurių kelio vien didžiausie atidengimai ir išradimai įvyksta. Jis arčiausiai už visus viduramžio mokslinčius priėjo prie naujosios pasaulėžvalgos ir pratiesė pagelbinę ranką dar mūsų gadynės tyrinėtojams. Po jam mes sutinkame, garsų Nikolajų Koperniką, galūtinai nuvertusį Ptolomėjaus aiškinimus, ir nurodžiusį pasaulei visai naujus kelius.

Kopernikas buvo tai toks palaimintas žmogus, kuriam sekėsi dirbti keliose mokslo šakose. Tokie genijai retai teapsireiškia, jie ateina ant žemės tik laiks nuo laiko ir palieka darbus, kurių prakilnumas visai žmonijai nėra naudą ir garbę. Koperniko vardas nežus, pakol ant žemės gyvens mąstantis žmonės, pakol išsilavinimas ir kultūra bus laikomi gyvenime pirmoje vietoje.

Nikalojus Kopernikas gimė 14 vasario, 1473 m. Torne, Prūsijoje; jo tėvas buvo duonkepys. Anksti našlaičiu palikęs, jis tapo paimtas dēdės Watzelrodo. Paprastą universiteto kursą jis perėjo Krokavoje ir studijavo matematiką, filozofiją ir mediciną. 23 metų amžiaus Kopernikas iškeliavo Italijon ir Romoje dabojo saulės užtėmimą, įvykusį keliais metais prieš tai, kaip Christoforas Kolumbus atrado Naująją pasaulę. Sugrįžęs iš Romos jis gavo pakvietimą į profesorius, bet tos vietos nepriėmė. Tuo tarpu jo dēdė Watzelrodė tapo Ermelando vyskupu, ir Kopernikas per dēdės tarpininkystę gavo (1510 m.) vietą kanoniko Frauenburge. Čia jis 30 su viršum metų triūsėsi visokiose mokslo šakose: dabojo dangaus kūnų judėjimus, buvo garsiu gydytoju, sutvarkė piningų mušimo ir vartojimo dalyką, nesykį dalyvavo tarybose val-

stybės reikaluose. Tokiu būdu jis pasirodė geniju — didvyriu, kuriam sekėsi viskas, ko jis tik nesiimtų. Bet didžiausias jo nuopelnas — tai naujas pasaulės sistėmas, tai darbas, pastatęs mokslo šventnyamyje amžiną paminklą Kopernikui.

Savo atidengimą Kopernikas apskelbė svietui prieš mirsiant, išleisdamas garsų veikalą: "Nikalojaus Koperniko iš Torno, Šešios knygos apie dangaus kūnų judėjimus". Kopernikas pradėjo savo tyrinėjimus, atvedusius prie netikėtinų ir milžiniškų pasekmių, dar 1507 m. ir tik po 29 metų jis paskaitė savo darbą užbaigtu. Atskiras dalis savo triūsio Kopernikas paskleidė tarp savo draugų privatiškų susirašinėjimų keliais. Taip 1536 m. kardinolas Šenbergas turėjo savo rankose nuorašą nuo Koperniko darbo. Pasklidus žiniai apie Koperniko atidengimus, radosi ne vienas pavyduolis siauraprotis, apjuokęs ir žeminęs mokslinčių.

Štai pamatai, ant kurių Kopernikas rėmė savo sistėmą:

1. — Dangaus skliausmas nesisuka aplink žemę, kaip tai atrodė; žemė į parą apsisuka pati aplink save.

2. — Žemė yra viena planetų ir sukasi aplink saulę, kaip apie centrą. Tatai tikruoju planetų judėjimo centru yra saulė, o ne žemė. Todėl Koperniko sistėmas tankiai yra vadinamas heliocentrinu atskyrimui nuo Ptolomėjaus sistemo, vadinamo geocentrinu.

Planetų judėjimą Kopernikas šitaip aiškino:

"Tarpe planetų pirmą vietą užima Saturnas, reikalaujans savo kelionei aplink saulę 30 metų. Jį seka Jupiteris, perbėgans savo taką į 12 metų; toliaus — Marsas, apibėgans saulę į 2 metų. Sekančią vietą užima Žemė ir Mėnulis. Paskui — Venera, užbaigianti savo kelionę į 9 mėnesius. Šeštą užima Merkurus, kurio kelionė tęsiasi vos 80 dienų. Saulė tarp tų šviesybių užima viešpataujančią vietą. Ji užima planetų centrą, nelyginant karališką sostą, ir tvarko visą šviesybių judėjimą. Ar yra galima išrinkti jai tinkamesnė vieta tame puikiausiame gamtos šventnyamyje?..."

Nupuolus Ptolomėjaus mokimui ir įsiviešpatavus Koperniko aiškinimams, visas žmonijos gyvenimas pakrypo kiton pusėn. Atsimainė ne tik žmonių mintys ir protavimai, bet ir iš medžiagiškos pusės jų gyvenimas įgijo visai kitokią išvaizdą.

Gyvenimo Atbalsiai.

(Chronikos lapai).

Cholera iš Maskolijos eina į vakarinę Europą, o iš tenai keliauja net ir Amerikon. Pagal paskučiausias žinias ji apsiereiškė Vienoje, Berline, Hamburge, ir pietinėje Italijoje. — Choleros gimtine yra laikoma

Indija, iš kur ji išsiplėtė Azijoje ir iškeliavo į vakarus, t. y. Europon. Ji turi du keliu, kuriais eina iš savo gimtinės; vienas par Mekką, šventą mahometonų miestą, ir Viduržemines jūras vakarinėn Europon; antras — par Kaukazą upėmis Donu ir Dniepru į Šiaurę Maskolijos ir į pabaltijos kraštą.

Mekka dar nuo Mahometo laikų yra geras lizdas cholera; dievobaimingi Azijos mahometonai kas metas pėsti ar su karavanais keliauja Mekkon "pasikloniotų" šventai vietai; daugumą tų "pilgrimų" buvo ir yra tikrais fatalistais, ir nežino nė nesirūpina apie kokius nors sanitariškus apsisaugojimus. Apsilankę dievočiai šventan miestan ir pagarbinę savo pranašo karstą, stengiasi išsimaudyti šventame vandenyje, į kurį vieni sunėša choleros bakterijas, kiti vėl — surrenka ir išnešioja po visas šalis.

Pastaraisiais keliais metais (nuo 1905 m. pabaigos) Maskolija labai kenti nuo choleros; Peterburgas yra nužiūrėtas šiuo laiku, kaip antroji Mekka. Čia nešama yra cholera iš Azijos ir iš čia — į visas svieto dalis; praplatinti cholera iš Peterburgo yra daug lengviau negu iš Mekkos, nes P—gas turi nuolatinis ryšius su plačiausiu pasauliu. Civilizuotasai svietas kaltina Maskoliją už tai, kad kiek sykių perėjusiame metšimtyje ir dabar cholera siautė vakarinėje Europoje — tiek sykių ji buvo atkeliavusi iš Maskolijos, o kovai su ja beveik nieko nedaroma. Sanitariškos priežiūros jokios nėra ne tik provincijoje, bet ir dideliuose miestuose. Pačiame Peterburge 1908 m. dvasiškija vaikštinėjo su procesijomis, nešiodama šventas karūnas ir šventųjų paveikslus; daryta tai visuose bėdinų žmonių apgyventuose kvartaluose, kur epidemija labjusia siautė; o kad tiems žmonėms būtų pasirūpinta nešti mediciniską ir mēdziagišką pašalpą, kad juos būtų supažindinta su higienos pamatais ir reikalavimais, kad juos atpratinta nuo nešvarumų kasdieniniame gyvenime — to nedaroma. Net vandenvėdžių (akvduktų) nėra; Žmonės geria užnuodytą vandenį iš Nevos ir kanalų!

Nėra abejonės, kad, jai taip tęsis toliau, Maskolija bus atskirta nuo visos pasaulės pakol neišvys iš savo rubežių baisyos viešnios. Suv. Valstijos, į kurių uostus jau atplaukė keli užkrėsti laivai, rūpinasi įrengti par savo konsulius Hamburge, Bremene, Antverpene, Rotterdame, Marseille'je, Havre, Cherbourge, Genoa-oj, Palermej ir k. tam tikrus sanitariškus barakus, kuriuose būtų peržiūrimi visi keleiviai iš Maskolijos.

* * *

Austro-Vengrija ir balsavimų tiesos. Jokia valstybė, išskyrus Maskoliją, neturi savo ribose tiek įvairių tautų, apgyvenusių tam tikras teritorijas, kaip Austro-Vengrija. Vokiečiai atstovauja čia vokiečių tautą; be jos yra čia dar vengrai arba magyarai, surišti su suomais, pasisakantie esą liekanomis Attilos hunnų, italai Istrijoj, rumynai Vengrijos rytuose, čekai, slovakai, lenkai, rusinai, serbai ir kroatiai. Pagal

sąrašą 1900 m. Vengrijoje gyventojų buvo 19.254.559, šioje tvarkoje: Vengrų — 8.742.301, Vokiečių — 2.135.181; Slovakų — 2.019.641; Rumynų — 2.799.479, Rusinų — 429.447; Kroatų — 1.682.104; Serbų — 1.048.645; kitokių — 397.761. Vienos parlamente yra 435 atstovai ir iš tų atstovų *ne-vengrai* turi tikrai 8! Dabar eina kova už tai, kad įvestas būtų visuotinas tiesus ir slaptas balsavimas rinkimuose, ko iki šiol nebuvo; tuokart gal pakils skaitlius atstovų ir nuo kitų tautų, taip gi turinčių tiesą ginti savo reikalus.

* * *

Portugalija jau nebe monarchija. Dar vienas despotizmo sostas nupuolė žemyn: portugalai įkurė respubliką. Mums, laisvamaniams, malonu yra pabriežti sekantis faktas: Portugalija yra katalikiška šalis, turinti (sulig surašo 1901 m.) 5.428.659 gyventojų, kurių "dvasiškais reikalais" rūpinosi 1 patriarchas, 2 arcivyskupai, 14 vyskupų, visa armija kuningų ir vienuolių; vienas pirmučiausių naujos valdžios darbų buvo pareikalavimas, kad dvasiškijos turtai būtų konfiskuoti ir visi vienuoliai išsinėsdintų iš šalies, jai nepanorės gyventi, kaip ir visi žmonės, iš darbo, naudingo visuomenei. Tas apsišikimas mums liūdija, kad laisvamanybė toje šalyje yra prasiplatinusi, kad žmonės mato, jog jų dvasiškų reikalų aprūpinimui nėra reikalingos armijos dykaduonių. — Naujosios respublikos prezidentas, Senhor Braga, yra artimas mums žmogus: jis jau 20 su viršum metų yra sąnariu Tarp-tautiškos Laisvamanių Federacijos. Yra tai historikas, filozofas ir poėta, narys tarptautiškos Federacijos Taikos ir daugelio mokslisų draugijų. — Priežastis, pagimdžiusios Portugalijos revoliuciją, buvo greičiau ekonomiškos ir tikėjimiškos, ne kaip politiškos. Tikėjimiški zokonai ir čia, kaip ir Ispanijoje, pardaug jau buvo įsiviešpatavę, naudojami visokiomis privilegijomis ir tiek jautėsi ponais šalies, kad pirmi (pvzd. Jezuitai) ėmė svaidyti bombas iš klištorių ne tik į kareivius, bet ir į demonstruojančius mokinius. — Negalima pasakyti, kad visoje Portugalijoje žmonės su entuzijazmu būtų sutikę respublikos įvedimą; daugiau jie užsilaiko šaltai, indferentiškai. Ir nėra ko stebėtis. Juk šalyje, kur par tiek laiko siautė šventoji inkvizicija ir kur be kontrolės viešpatavo dvasiškija, žmonių dvasia negalėjo išsidirbti, nesa ji buvo ne lavinama, bet slėgiama ir tramdoma. Jai Portugalijoje užsilaikys respublika, o kad užsilaikys — yra labai pamatuota viltis, reikia tikėtis, kad katalikų tikėjimas nebus viešpataujančiu tikėjimu; respublika turės įvesti pakantą visiems tikėjimams ir sulyginti visus teisių akys.

Žemaitės raštai.

"Tėvynėje" ir "Kovoje" p. A. Žymontas garsina, kad priruošta spaudon visi Žemaitės raštai, kuriuos jis išleis prenumeratos keliu. Tas dalykas nepatiko dviem laikraščiam: humoristiškam, arba juokingam,

“Dagiui” — kam esą prenumeratos keliu, kas tai ma-
 tęs? prenumeratoriai išleisią, o pelnas eisias Žymontui;
 gi konservativiškiausias mūsų “Draugas” (NB. “Dr.”
 užtaria kur ir kaip gali etiką, o pats, pasileidęs bristi
 į visokias pliovonių ir kolonijoms pelkes, nebeišbrenda)
 pyksta ant “negeros” motinos, Žemaitės, už jos raštų
 pakraipą. Ir vieno ir kito pretenzijos atrodo keistos.
 “Dagis”, matomai, netēmija to, kad ir pats eina pre-
 numeratos keliu; prie to koksai yra skirtumas tarp
 šiaip leidimo ir leidimo prenumeratos keliu? Kuomet
 šiaip leidėjui sugrįžta įdėti į išleidimą pinigai, tad
 jis “pila” pelną į kišenių, išėjus gi prenumeratos ke-
 liu — lėšos gal ir greičiau sugrįž, bet gi ir prenume-
 ratoriai turi naudą; gauna raštus pigiau, užsisakymu
 išanksto. Antrą pusę vertus — geistina būtų
 žinoti, kurie čia leidėjai yra taip baisiai praturtėję iš

Žemaitė.

raštų? Jai bent pelningais yra “sapnininkai”, “gadzin-
 kos”, “poteriai”, ir tt. Mano nuomone, tokį užma-
 nymą, kaip Žemaitės raštų išleidimas, reikėtų ne pa-
 juokti, bet remti, o ypač dėlto, kad mūsų jaunutė ori-
 ginališkoji belletristika reikalauja paramos. — “Drau-
 gas”, nuo tūlo laiko nesiliauna užsipuldinėjęs ant viso,
 kas jam netinka ir kas su juo greta nenori eiti. Ir
 čia nepatiko jam p. Žymanto užmanymas. Teisybė,
 gal būtų geriaus padaryta apskelbus išleidimą raštų
 tokios devatkėlės, kaip Šatrijos Ragana, viešai pasi-
 garsinusios, kad nelaiko savo kningyne bedieviškų raš-
 tų... O gal seselėms? Žinoma, jai kas mūsų tai pa-
 darytų, tai ir “Dr.”, tur būti, nespjautų!...

Šiomi patariame “Laisvosios Minties” skaityto-
 jams, kad parentų p. Žymanto užmanymą, užsipre-
 numeruodami Žemaitės raštus. Turime žinoti, kad Že-

maitė tai vienas įžymių ir tvirtų talentų; jos raštuose,
 atsižymėjusiuose lengvu ir puikiu stiliumi, artimu mū-
 sų žmonių gyvenimo pažinimu ir pamylėjimu, randame
 nupieštas tas mūsų žaizdas, kurios būtinai reikia gy-
 dyti, ir tuos mūsų paveikslus, kuriais gali gerėties.
 Širdingai pritardami p. Žymanto užmanymui, linkime
 pasisekimo jo darbe.

Chronos.

Šis bei Tas.

Iš klostorių gyvenimo. Ispanija, kaip žinome, iki
 revoliucijai, įvykusiai pereinamais metais, buvo visai klioš-
 torių ir dvasiškijos globoje. Dabar, įvykus kai-kurioms
 reformoms, reikia tikėtis ir pamatinių reformų tikė-
 jimiškų kongregacijų klausime, ypač kad jos tampa
 nebepakenčiamos ir savo darbais sukelia prieš save
 visuomenę. Čia paminėsime kelis faktus iš klostorių
 gyvenimo, nupiešiančius mums visą jo baisybę.

Netol Madryto, klostoriuje seselių “Las Oblatas”
 buvo jauna ir graži sesuo Teresa Torres. Liepos pa-
 baigoje jos motina gavo nuo perdėtinės žinią, kad
 Teresa labai serga ir reikia ją atsiimti į namus. At-
 vaziaavo motina ir rado dukterį baisesiame padė-
 jime: sudaužytą, mėlyną, žaisdomis padabintą ir mirš-
 tančią. Motina išsivežė Teresą, bet namie ji pasi-
 mirė ant rytojaus ir par visą laiką karščiaavo ir vis
 prašė, kad jos nekankintų. Tas atsitikimas sukėlė laikraš-
 tiją, gimines ir šiaip žmones; visi buvo įsitikinę, kad
 Teresą užkankino vienuolės. Kuninginiai laikraščiai,
 iš visų pastangų bandę ginti seseris, dar labjau su-
 kurstė prieš jas visuomenę: apskelbė priparodymus
 perdėtinės, vienos seserų ir kuningo kapelano, ir visų
 tų trijų pasakojimai tarp savęs nesutiko. Tarp kitko
 kapelanas papasakojo, kad sesuo Teresa, būdama karš-
 tyje, nusimetė nuo savęs marškinius ir antklodę, kas
 nepriderėjo daryti iš atžvilgio į gėdingumą; kapelanas
 tatai liepes ligonę surišti ir nuplakti. Pirmi tyrinė-
 jimai nieko nesuteikė; dabar tyrinėtojas, pavėlijus
 vyskupui, tyrinėja pačiame klostoriuje ir išklausinėja
 visas seseris.

To pat klostoriaus seseris keli metai tam atgal
 pavogė nuo tėvų 12 metų mergaitę; tėvai par teismą
 gavo dukterį atgal, bet baisesiame padėjime: liesą, su
 rumbais nuo smūgių, mėliną nuo apdaužymo. Tik
 sevaitei prabėgus mergaitė atsidrąsino papasakoti, ką
 patyrė klostoriuje. Čia ji buvo neapsakomai kankin-
 ta už mažiausį prasikaltimą. Neskaitant paprastos
 bausmės, rykščių, antausių ir gnaibymo, vaikams yra
 skiriamos ir kitokios bausmės; paveizdan, jie turi

laižyti bjaurias grindis, paženklindami ant jų paskirtą skaitlių kryžių, valgyti tyčia suterstą duoną, ir t. t.; ir tai vis daroma Dievui ant garbės!

Ispanijos rašytojas, Ferrandiz, dar jaunas būdamas ėjo į kuningus ir buvo sykį tame pat klostoriuje su savo vyskupu. Jam pavyko išgelbėti vieną jauną seselę, maldavusią jį, kad paliuosuotų iš "pragaro", kaip ji pati jam sakėsi. Ji papasakojo apie baisius dalykus. Kloštorio vyriausybė nuteisia vaikus, vienuoles ir naujokes plakimui, disciplinoms, drėgnan kalėjiman; liepiama klūpoti ant riešutų ir verčiama taip sunkiai dirbti, kad po darbui mergaitės puola ant žemės lyg negyvos. Tokios kančios yra skiriamos tankiausia toms mrgaitėms, kurios nepistoja ant meilingų kuningo kapeliano reikalavimų. Dabar kuomet yra spaudos laisvė, šis tas iš kloštorių gyvenimo patenka į laikraščius, bet vis-gi neviskas, nesa storos kloštorių sienos dar gal apsaugoti savo paslaptis. Prie to dar nepanaikintas įstatymas, kuris skamba: "Jokia svietiška ypata, kad tai būtų ir karalius, negali teisti zokoninką".

Rašytojas Germundio priveda daugelį faktų, parodančių tai, kad svietiškoji valdžia nieko negali padaryti suvaldymui zokoninkų saualės. Paveizdan Wollololide pirm kelerių metų vienas zokoninkas nužūdė kitą iš pavydo; nužūdytasai, mat, mylėjosi su vienu vienuoliu, kurį buvo pamylėjęs žudikas. Teisėjas bandė suimti žmogžudį, bet dvasiškoji valdžia neprileido; o svietiškoji valdžia nesipriešino dvasiškos saualiavimui. 1905 m. penki vienuoliai karmelitai paskandino savo draugą, garsų pamokslininką; prokuratorius pradėjo tyrinėjimus, bet arcivyskupas uždraudė peržengti vienuolyno slenkstį ir suimti piktadarius. Negana to, valdžia privalo pristatyti į kloštorių kiekvieną, kas atsidrąsintų iš tenai pabėgti.

Tūlai vienuoliei Madryte pasisekė ištrukti iš vienuolyno par svirno stogą. Ją pamatė žmonės, kuriems ji papasakojo apie kankinimą ir visokius prispaudimus.

Tuotarpu atėjo policija, suėmė pabėgėlę, nuvedė nuovadon, o iš ten pristatė į kloštorių, iš kurio ji buvo ištrūkusi. 1890 m. Valencijoje pabėgo sesuo Filomena. Žinodama, kaip atsineš į ją vietinė valdžia, ji slapta išbėgo į Prancūziją. Čia ji daug paslapčių apreiškė. Tarp kitko pasakojo ji, kaip kardinolas Monisello, norėdamas įvesti tūlas reformas vienuolių gyvenime, baisesiai persekiojo nenorinčias priimti tas reformas. Sulaužymui zokoninkų užsispyrimo liepdavo nurengti jas iki nuogam kūnui ir, jam matant, plakti, pririšus prie stulpo, rykštėms ir diržais. Labiausiai užsispyrusias uždarydavo kalėjiman ir liepdavo duoti tiktai sūrius valgytus, o vandens. — nė lašo. Tokiu būdu jis privedė visas zokoninkes prie paklusnumo. Bet kuomet to kardinolo reformos tapo įvesdintos, tad doriškumas iš vienuolyno dingo visai, jo vietą užėmė paleistuvystės orgijos, moterų vienuolynai virto į vietas, kur suvažiuodavo

pralotai ir šiaip kuningai paūžtų ir paleistuvautų. Pati sesuo Filomena buvo labai graži ir dailaus sudėjimo, tad ir apie ją sukinėjosi kuningai visokių rangų. Kairiuose vienuolynuose (pvzd. šventos Klaros seserų vienuolyne Almerijoje) seseris būtinai yra verčiamos paleistuvauti su kuninkais; tą prievartą vienuolyno vyriausybė paremia gana keistu sanprotavimu, būtent: "vienuolė privalo paaukauti savo nekaltybę krikščioniško nusižeminimo vardan, idant nepatekti į puikybės žabangas ir idant artimo nepaniekinti".

Iš šitų kelių pavyzdžių matome, ko yra vertos tokios institucijos, kaip vienuolynai. O juk, tiesą pasakius, ir mes, lietuviai, vienuolynus mėgstame: dar vis nepasilaujame aukavę "sesučių" naudai.

Iš "Str."

* * *

Streikai Maskolijoje. Revoliucijos metas parodė visiems ne tik Maskolijos, bet ir visos pasaulės darbininkams, kad vienas galingiausių inrankių kovoje už laisvę yra streikas. Tas dalykas turėtų sukelti darbininkus ir vesti juos prie plačiausio organizavimos. Maskolijos fabriky inspekcija apskelbė gana įdomias skaitlines apie streikus.

Metai: Streikų skaitlius: Kiek darbininkų streikavo:

1903	550	86.832
1904	68	24.904
1905	13.995	2.863.173
1906	6.114	1.108.406
1907	3.574	740.074
1908	892	176.101

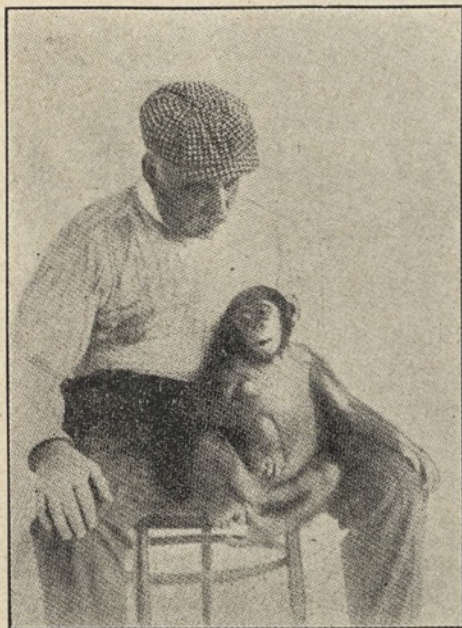
Kaip matome 1905 ir 1906 m. buvo daugiausia streikų; po tam laikui jų skaitlius eina mažyn. Tas neliūdiija, kad darbo sanlygos kiek pasigerino; greičiau galima suprasti iš to, kad valdžia, numalšinusi revoliuciją, atkreipė atydą į sulaikymą darbininkų jų kovoje už darbo laisvę. Nuolatinis prispaudimas ir persekiojimas išdirbo tokias sąlygas, kad žmogus nustojęs darbo už streikavimą retai begali darbą kur surasti; tatau daugumui darbininkų išplešta tapo viltis ką nors atsiekti par streikus, jai jie vėl nebus sukelti vienu laiku ant svarbiausių industrijos linijų.

* * *

Encyklopedija lietuvių kalboje. Nuo senai jau lietuviai jautė reikalą turėti savo kalboje jai ne Encyklopediją, tai bent Encyklopedišką žodyną. Tas pastarasis jau neužilgo (sulyginamai kalbant) bus parengtas lietuvių visuomenei: p. A. Olševskis, "Lietuvos" leidėjas, praneša, kad jo jau pasirūpinta pradėti šis darbas ir sukviesta įžymesni mūsų mokslo vyrai, kuriems, sulig jų specializacijų, ir pavedama apdirbti tam tikros šakos. Kiek teko girdėti iš lietuvių Amerikoje tapo pakviesti į bendradarbius p. Šernas (ethika), dras J. Šliupas (Amerikos lietuviai, išėvystė, lietuviškieji laikraščiai Amerikoje) ir kun. Kaupas (lietuviškos bažnyčios Amerikoje ir socijologija). Nėra abejonės,

kad pradėjus šį darbą tokiai rimtai ir didelėi firmai, kaip kad p. Olševskio, pasirūpinusiai pritraukti gerai mums žinomus darbininkus, už kelerių metų susilauksime dailaus ir brangintino veikalo.

Bezdžionių kalba. Nevienam gal pasirodyti neįtikėtinu dalyku tai, kad bezdžionės turi savo kalbą, kurią žmogus gali suprasti, pamėgdžioti ir susikalbėti su bezdžione jos kalboje. Ponas Richard L. Garner (kurio paveikslėlį čia paduodame) yra garsus bezdžionių kalbos žinovas, ilgą laiką studijavęs kaip jų kalbą, taip ir papročius. Laikraštyje "Independent"

Prof. Garneris su savo Suzie.

Nuo 'Laisvosios Minties' Administracijos.

"Laisvosios Minties" knygų krautuvėje (1401 N. Main Ave., Scranton, Pa.) turime pardavimui puikius tikrai artistiskai atliktus D-ro Jono Šliupo paveikslus.

Paveikslai yra dvejopi: ant storos baltos popieros — po 10c. vienas, ir ant storos spalvuotos popieros — po 25c. vienas.

Reikalaukite ilgai nelaukdami, nesa paveikslų nedaug teturime. Užsirašantiems "Laisvąją Mintį" pusei metų dar duodame dovanų knygomis už 50c. ir minėtą paveikslą ant baltos popieros, užsirašantiems metams — duodame knygų už \$1.00 ir paveikslą ant spalvuotos popieros.

"L. M." Administracija.

paduoda jis gana akyvą straipsnelį apie savo auklėtinę — bezdžionę (šimpanzė 8 mėn. amžiaus), *Suzie*, apie jos ir abelnai apie bezdžionių kalbą. Suzie savo prigimtoje kalboje ištaria tiktai penkis žodžius, gi iš žmonių kalbos ji, anot Garnerio, supranta 25 žodžius ir sakinius. Paveizdan: Eik šalin, eik šen, eik žemyn, atsisėsk, praleisk eiti, nuleisk koją žemyn, užimk kedę, paimek tai su savo ranka, imk savo puodelį, lipk, šok, laukk, greičiau, gerk, pabučiuok, tėvas, paspausk ranką, stalas, šaukštas, valgis. Garneris mano užsiimti mokiniu Suzie's ir tikisi rimtų ir įdomių pasekmių. Jis, būdamas pastarąjį sykį Afrikoje, turėjo progą arčiau susipažinti su kalba dviejų kitų bezdžionių rūšių, žinomų vardais Cercopithecus nictitans ir Cercopithecus ludio. Nictitans yra tai ilgvuodegės baltnosės bezdžionės iš Guenonų veislės; iš jų jis pažino septynius žodžius: *Qhui* — noriu; *our'h* — kur tu esi? *eu-nh* — čia; *khi-iu* — saugokis; *khi-iu-hou* — glauskis; *chu-h* — klausyk! ir ką? — kalba antrųjų, t.y. ludio, visai skiriasi nuo anų. Gardneris užsizenklino tiktai penkis žodžius: *ekè?* — kas? kas tai yra? *ki-ùh* aš noriu; *kri-i?* — kur, *kù-hù* — čia; *ahr-r-r* — pavojus! Atyda! Vienas svarbiausių Garnerio patėmyjimų yra tai, kad bezdžionės, kalbėdamos sava kalba kalbos organus vartoja visai taip, kaip žmogus.

LIET. LAISV. SUSIV. REIKALUOSE.

Pranešama, kad Scranton'e, Pa., 9 X. 1910, susitvėrė 1-ma L. L. S. kuopa iš 14 sąnarių. 16 X. kuopa laikė prakalbas ir po prakalbų į kuopą įstojo dar 3 sąnariai. *Centro Valdyba.*

The Lithuanian Monthly Magazine "LAISVOJI MINTIS"

(FREE THOUGHT)

Published on the 28th of the month
preceding month of issue.

At Chicago, Ill. & Scranton, Pa.

BY

The Lithuanian Publishing Association "LAISVOJI MINTIS"

President A. GRYBAS. Treasurer Dr. J. ŠLIUPAS.
Secretary V. K. RAČKAUCKAS.

Yearly Subscription Rates.

In the United States.....	\$2.00
Foreign Countries.....	\$2.50
A single copy.....	20c.

Advertising Rates On Application.

"LAISVOJI MINTIS"
3252 So. Halsted St., CHICAGO, ILL.
1401 No. Main Ave., SCRANTON, PA.